

Startnotitie Islamitische begraafplaats

november 2020

Inhoud

0.	Conclusies.....	4
0.1	Resultaten van de verkenning	4
0.2	Uitgangspunten	5
1.	Inleiding.....	7
1.1	Opdracht.....	7
1.2	Aanleiding.....	7
1.3	Doel	7
1.4	Werkwijze	8
1.5	Leeswijzer	8
2.	De context	9
2.1	Gemeentelijke en bijzondere begraafplaatsen	10
2.2	De behoefte aan een Islamitische begraafplaats in Utrecht	10
2.3	Eeuwigdurende grafrust in relatie tot een graf voor onbepaalde tijd.....	11
2.4	Islamitische grafvelden op de algemene begraafplaatsen in Utrecht	12
2.5	Dossier Hamlaan.....	13
2.6	De Wet op de Lijkbezorging.....	13
3.	Externe verkenning.....	15
3.1	Resultaten uit de verkennende overleggen namens de moslimgemeenschap	16
3.2	Resultaten uit verkend overleg namens de Chinese gemeenschap	17
3.3	Overige belanghebbenden	18
3.4	Situatie bij andere gemeenten	18
4.	Interne verkenning	20
4.1	Structureel contact gemeente – moslimorganisaties.....	20
4.2	Behoeftte aan grond	21
4.3	Uitgifte van gemeentegrond	21
4.4	Potentiële locaties	22
4.4.1	Locatie Hamlaan	22
4.4.2	Locatie begraafplaats Tolsteeg	23
4.4.3	Locatie begraafplaats Soestbergen	24
4.4.4	Locatie begraafplaats Kovelswade	24
4.4.5	Locatie begraafplaats Daelwijck	24
5.	Uitgangspunten	25
BIJLAGE A:	De begraafplaatsen in gemeente Utrecht	27
BIJLAGE B:	Processtappen behoefte aan Islamitische begraafplaats	29

BIJLAGE C:	Kenmerken islamitische begraaving en begraafplaats	37
BIJLAGE D:	Begraaf(plaatsen)beleid gemeente Utrecht	39
BIJLAGE E:	Procesverloop Hamlaan.....	40
BIJLAGE F:	Wet op de Lijkbezorging	42
BIJLAGE G:	De initiatiefnemers en de Utrechtse moslimgemeenschap	47
G1.	Aantal moslims in gemeente Utrecht	47
G2.	Aantal overleden moslims uit gemeente Utrecht per jaar	47
G3.	Stichting BIBIN	48
G4.	SMUO	48
G5.	De moskeeën in Utrecht.....	49
BIJLAGE H:	Projectbrief en Intentieverklaringen SMUO en partners.....	51
BIJLAGE I:	Introductie en Ondernemersplan BIBIN	52
BIJLAGE J:	Situatie bij andere gemeenten	53

0. Conclusies

0.1 Resultaten van de verkenning

De gemeente Utrecht heeft in het voorjaar van 2020 meerdere verzoeken ontvangen om een Islamitische begraafplaats te helpen realiseren. Op 23 juni 2020 heeft het college het besluit genomen een startnotitie op te stellen met daarin de resultaten van een verkenning naar de mogelijkheden om een islamitische begraafplaats in gemeente Utrecht te realiseren. Door het uitvoeren van een verkenning en het opstellen van deze startnotitie heeft de gemeente Utrecht een proactieve houding aangenomen in het verzoek.

Er zijn maar 2 Islamitische begraafplaatsen in Nederland en door de corona-maatregelen is de al lang gekoesterde wens urgent geworden. De voornaamste reden om te kunnen beschikken over een Islamitische begraafplaats is eeuwige grafrust. Daarnaast zijn de beschikking over een eigen locatie (waar alleen moslims zijn begraven), lage kosten en het kunnen uitoefenen van rituelen van belang. De gemeente Utrecht biedt al de mogelijkheid een graf voor zeer lange termijn (voor 'onbepaalde tijd') in stand te houden, maar hier zijn wel blijvende verantwoordelijkheden en relatief hoge kosten aan verbonden voor de rechthebbende. Door deze langdurige eigen verantwoordelijkheid schuilt er blijvend het risico dat het graf op enig moment wordt geruimd.

Door de genoemde proactieve houding is door de gemeente gekeken naar mogelijke locaties voor een Islamitische begraafplaats. Het is, vanwege de schaars beschikbare grond in de gemeente Utrecht, namelijk niet waarschijnlijk dat de initiatiefnemers zelf in de gelegenheid zijn om daarvoor particuliere grond te kopen en aansluitend een proces van verzoek tot bestemmingswijziging te laten doorlopen. De initiatiefnemers hadden in eerste instantie de locatie Hamlaan voor ogen, omdat de gemeente daar in 2014/ 2015 het voornemen had een (algemene) begraafplaats te realiseren. De locatie Hamlaan heeft de bestemming begraafplaats, maar is niet als zodanig in gebruik en heeft er ook niet de vereiste technische voorzieningen voor.

Op de algemene begraafplaats Tolsteeg is, onder de huidige omstandigheden van de westerse begraafcultuur, een terreindeel structureel niet meer in gebruik. Dit terrein is technisch beschikbaar te maken om het voor zeer lange tijd in gebruik te nemen of geven als Islamitische begraafplaats. Enkele basisvoorzieningen zijn namelijk al beschikbaar. Door deze huidige 'leegstand' op te heffen voldoet de gemeente bovendien aan haar algemene maatschappelijke opgave om beschikbare voorzieningen duurzaam en doelmatig te gebruiken.

De ontvangen verzoeken vanuit de moslimgemeenschap zijn afkomstig van twee partijen, dat is enerzijds BIBIN en anderzijds SMUO + partners. BIBIN is een landelijk actieve stichting die de belangen van alle Soennitische moslims in Nederland behartigt. SMUO bestaat uit een samenwerkingsverband van moskeeën en is daarbij een partnerschap aangegaan met andere Islamitische organisaties. SMUO behartigt ten eerste de belangen van de Soennitische moslims in de gemeente Utrecht en zo mogelijk van de moslims uit de regio (aangrenzende gemeenten). Deze twee partijen, BIBIN en SMUO + partners, werken niet samen en wensen dat ook niet te doen. Er is op dit moment nog geen concreet plan uitgewerkt of aan de gemeente voorgelegd. Er kan daarom nog geen uitspraak worden gedaan of de realisatie van een eigen Islamitische begraafplaats haalbaar is. Maar kansrijk wordt de ontwikkeling wel geacht, omdat het draagvlak en de achterban vanuit de moslimgemeenschap als voldoende groot wordt beschouwd.

Er zijn momenteel twee Islamitische begraafplaatsen in Nederland. De twee gemeentes in Nederland waar deze zijn, gemeente Almere (sinds 2007) en gemeente Tynaarlo (in 2020 in gebruik genomen),

constateren dat hierop moslims uit heel Nederland (en incidenteel uit België en Duitsland) worden begraven en dat daardoor de twee begraafplaatsen in een (te) hoog tempo volraken. Op dit moment wordt er ook onderzoek gedaan, of zijn er al eerste stappen gezet, om gehoor te geven aan de oproep van de moslimgemeenschap door ten minste de gemeenten Amersfoort, Amsterdam, Arnhem, Den Haag en Rotterdam.

De beleidslijn van de gemeente Utrecht is dat het geen grond verkoopt, maar langdurige uitgifte in erfpacht is wel een mogelijkheid. Erfpacht is het recht op het 'vol genot' op het onroerend goed van een ander. Voor dat recht moet de erfpachter een vergoeding (canon) betalen aan de eigenaar. Voor deze grond wordt de canon eeuwigdurend afgekocht.

De verkenning van de wettelijke kaders beperkt zich in deze startnotitie tot de wet op de lijkbezorging. Deze wet verleent een 'kerkgenootschap' - dat is de term die de wet gebruikt - van oudsher meer rechten en mogelijkheden om een eigen begraafplaats te realiseren en te exploiteren dan een niet-kerkgenootschap. Het genoemde beschikbare terreindeel op Tolsteeg heeft een netto begraafcapaciteit waar de Utrechtse moskeeën (in de zin van kerkgenootschappen) conform de wet op de lijkbezorging¹ voor in aanmerking komen.

0.2 Uitgangspunten

Op basis van de resultaten van de verkenning zijn hieronder enkele uitgangspunten geformuleerd waarop de Islamitische begraafplaats kan worden gerealiseerd. Deze zullen in de verdere uitwerking van de te nemen stappen nog moeten worden getoetst op juistheid, volledigheid en juridische haalbaarheid.

Beoogd houder (exploitant)

De wet op de lijkbezorging gebruikt de term 'houder' voor de exploitant van een begraafplaats.

- a. De houder heeft een aantoonbaar diepgeworteld netwerk en maatschappelijke relevantie in de gemeente Utrecht;
- b. Het initiatief dient aantoonbaar gedragen te worden door de Utrechtse islamitische gemeenschap;
- c. De houder is bij voorkeur een 'kerkgenootschap' of, in lijn met de geest van de wet op de lijkbezorging, een religieuze organisatie;
- d. De houder heeft geen commercieel belang en past geen verdienmodel toe;
- e. De houder heeft een aantoonbaar transparant, door de overheid toetsbaar, en solide financieel beleid om de begraafplaats te exploiteren.

Locatie

- f. De beoogde locatie voor de Islamitische begraafplaats is een daarvoor beschikbaar deel op de algemene begraafplaats Tolsteeg;
- g. De beoogde locatie wordt uitgeven in erfpacht.

¹ De eerste zin van artikel 38 van de wet op de lijkbezorging luidt: "Een kerkgenootschap is gerechtigd tot het hebben van één of meer kerkelijke begraafplaatsen tot een zodanige uitgestrektheid, als overeenkomt met een redelijk deel van de grond, welke in de gemeente voor begraafplaatsen bestemd is."

Lokale voorziening

- h. De houder behartigt de belangen van de moslims die woonachtig zijn binnen de gemeente Utrecht;
- i. De gemeente spreekt de voorkeur uit dat de houder geen onderscheid maakt in Islamitische stroming of land van herkomst en dat geen moslim uit de gemeente Utrecht wordt uitgesloten;
- j. De houder zet zich in om langdurig te voorzien in voldoende begraafcapaciteit zodat ook komende moslimgeneraties in de gemeente Utrecht gebruik kunnen maken van de Islamitische begraafplaats.

Uitwerkingsplan

- k. De gemeente stelt in een co-creatie met de beoogd houder een uitwerkingsplan op;
- l. In het uitwerkingsplan worden afspraken gemaakt over hoe wordt omgegaan met, of invulling gegeven wordt aan, de volgende aspecten:
 - De inrichting en de fysieke begrenzing van de Islamitische begraafplaats;
 - Het beheer en het onderhoud van de Islamitische begraafplaats;
 - De voorbereiding en de fysieke uitvoering van de uitvaartwerkzaamheden;
 - Het contact en de communicatie met de doelgroep en de omliggende buurt;
 - De verantwoordelijkheid over de duur van de aangeboden termijn van grafrust;
 - De uitvoering van de administratieve taken;
 - De verdeling en de dekking van de eenmalige en structurele kosten;
 - De financiële zelfstandigheid van de houder;
 - De situatie op de lange termijn waarin door de houder eventueel niet meer kan worden voldaan aan de uitvoering van afspraken, verplichtingen en/ of exploitatie.
- m. De afspraken tussen de gemeente en de houder zijn in beginsel gebaseerd op een groeimodel, waarin:
 - De houder steeds meer groeit naar zelfstandigheid en de gemeente steeds meer 'loslaat';
 - De mogelijkheid er is om tussentijds te evalueren en bij te sturen, bijvoorbeeld wanneer toekomstige generaties van de doelgroep andere eisen of wensen heeft;
 - De afstemming groeit in efficiency, verwachtingen en probleem-signalerend en probleemoplossend vermogen.

1. Inleiding

1.1 Opdracht

De opdracht tot het opstellen van deze startnotitie komt voort uit een collegebesluit van 23 juni 2020, te weten: *het college besluit een startnotitie op te stellen, waarin de mogelijkheden, belangen en randvoorwaarden voor het realiseren van een islamitische begraafplaats in eigen beheer in Utrecht verder worden verkend en waarin tenminste de volgende elementen aan bod komen:*

- *De wettelijke kaders;*
- *De haalbaarheid van een initiatief;*
- *Locatieonderzoek bestaande en nieuwe locaties;*
- *De rol van de gemeente in de periode na de besluitvorming over de startnotitie.*

In het bijbehorende collegeadvies zijn daarbij de volgende uitgangspunten opgenomen:

- De gemeente wil zich breed laten informeren over de wensen van de initiatiefnemers;
- De particuliere en publieke belangen dienen inzichtelijk te worden gemaakt;
- Voorwaarde is dat initiatieven aantoonbaar gedragen worden door de Utrechtse islamitische gemeenschap;
- De diverse scenario's voor het bepalen van potentiële locaties dienen te worden overwogen. De specifieke variant wordt uitgewerkt waarbij mogelijk gebruik wordt gemaakt van ontstane ruimte op de algemene begraafplaatsen.

1.2 Aanleiding

De aanleiding voor het opstellen van de startnotitie zijn de verzoeken die de gemeente Utrecht heeft ontvangen om medewerking te verlenen aan het realiseren van een bijzondere, Islamitische, begraafplaats². Deze behoefte geldt landelijk; veel grote gemeenten hebben in het begin van 2020 min of meer gelijktijdig een dergelijk verzoek ontvangen. Het verzoek is door meerdere en diverse initiatiefnemers ingediend die allen handelen in het belang van 'de moslimgemeenschap'. Op dit moment zijn er twee particuliere Islamitische begraafplaatsen in Nederland³. De behoefte binnen de moslimgemeenschap om te beschikken over (eigen) Islamitische begraafplaatsen is er al jaren, maar deze is recent sterk toegenomen door de coronacrisis. Door de coronamaatregelen was (is) het namelijk niet mogelijk om een stoffelijk overschot naar het land van herkomst, dit zijn hoofdzakelijk Turkije en Marokko, te vliegen en daar te begraven. Door de coronacrisis is het voor moslims om in Nederland te worden begraven dus niet meer een keuze, maar een noodzaak.

1.3 Doel

Het doel van deze startnotitie is ten eerste om uitvoering te geven aan het collegebesluit van 23 juni 2020. De startnotitie bestaat uit de resultaten van de verkenning naar de huidige situatie, de essentie

² In Nederland kennen we twee soorten begraafplaatsen: 'algemene begraafplaatsen' in eigendom en beheer van een gemeente (gemeente Utrecht heeft 4 algemene begraafplaatsen) en 'bijzondere begraafplaatsen', dit zijn particuliere begraafplaatsen in gebruik bij stichtingen, kerken en (adellijke) families.

³ 1 in Zuidlaren (Drenthe), in eigendom en beheer van BIBIN; en 1 in Almere, in eigendom en beheer van Stichting Almeerse Moslims Ar Raza.

van de behoefte, de mogelijkheden om gehoor te geven aan het verzoek, de wettelijke kaders en het gemeentelijk beleid. Uit die resultaten volgt een advies voor mogelijke vervolgstappen.

1.4 Werkwijze

Om tot deze startnotitie te komen is een aantal deelonderzoeken uitgevoerd, waarbij onder meer een onderzoek is uitgevoerd en juridische standpunten zijn verkend naar de wet- en regelgeving, naar de huidige situatie van de Utrechtse begraafplaatsen en naar de essentie van de behoefte aan een Islamitische begraafplaats. Er is een interne, ambtelijke, verkenning uitgevoerd naar de onderwerpen bestemmingsplannen, grondbeleid, grondwaarde, juridische zaken en begraafplaatsenbeheer. En tot slot is er vooral een externe verkenning uitgevoerd, door gesprekken te voeren met de initiatiefnemers en met een aantal (grote) gemeenten die ook het verzoek tot het realiseren van een Islamitische begraafplaats hebben ontvangen. Dit onderzoek is uitgevoerd in de periode juli tot en met november 2020.

1.5 Leeswijzer

Na dit inleidende hoofdstuk, volgt in hoofdstuk 2 een uiteenzetting van de context. Het is het resultaat van een dossieronderzoek naar de achtergrond van de behoefte, de huidige situatie van Islamitisch begraven, de wet op de lijkbezorging en een verdiepingsslag in het aspect eeuwigdurende grafrust. In hoofdstuk 3 zijn de opzet en de resultaten van de externe verkenning opgenomen. Belangrijkste onderdeel daarvan zijn de gevoerde gesprekken met de mosliminitiatiefnemers. In hoofdstuk 4 zijn de resultaten van de interne verkenning behandeld. Dit hoofdstuk gaat onder meer in op het grondbeleid van de gemeente en de potentiële locaties voor een Islamitische begraafplaats. Tot slot zijn in hoofdstuk 5 op basis van de bevindingen in de voorafgaande hoofdstukken uitgangspunten opgesteld om zo mogelijk te komen tot de realisatie van een Islamitische begraafplaats in de gemeente Utrecht.

Omdat het onderzoek betrekking heeft op een brede verkenning, waarin veel informatie is verzameld, en om de leesbaarheid van deze notitie te bevorderen, begint elk volgend hoofdstuk met een samenvattende opsomming van de bevindingen en sluit deze notitie af met een groot aantal (en soms uitgebreide) bijlagen.

2. De context

In dit hoofdstuk zijn de resultaten van het dossieronderzoek opgenomen. Deze resultaten schetsen de context van de behoefte aan een particuliere begraafplaats, de wettelijke mogelijkheden daartoe en de huidige situatie rond de Utrechtse algemene en bijzondere begraafplaatsen.

De voor dit hoofdstuk gebruikte bronnen zijn de wet op de lijkbezorging, de website Uitvaart.nl, artikelen in het vakblad De Begraafplaats van de Landelijke Organisatie van Begraafplaatsen (LOB), de websites van de initiatiefnemers en hun samenwerkingsverbanden, een aantal meer algemene websites van Islamitische organisaties en opgevraagde gegevens bij de gemeentelijke begraafplaatsbeheerders en overige gemeentelijke informatie.

De bevindingen in dit hoofdstuk zijn:

- *De gemeente Utrecht heeft meerdere verzoeken ontvangen om een Islamitische begraafplaats te realiseren. Er zijn momenteel maar twee Islamitische begraafplaatsen in Nederland en door de corona-maatregelen is de al lang gekoesterde wens urgent geworden.*
- *Door het uitvoeren van een verkenning en het laten opstellen van deze startnotitie heeft de gemeente Utrecht een proactieve houding aangenomen.*
- *De wet op de lijkbezorging (de 'begraafplaatsenwet') voorziet om historische reden specifiek in de mogelijkheid om een dergelijk verzoek te realiseren. Vooral 'kerkgenootschappen' hebben specifieke rechten en mogelijkheden.*
- *De belangrijkste reden van het verzoek om een Islamitische begraafplaats is de wens om te kunnen voorzien in eeuwige graf rust. De uitleg hiervan is niet eenduidig; er is verschil tussen de enerzijds juridische en de beheertechnische interpretatie en anderzijds de religieuze wens of noodzaak.*
- *Gemeente Utrecht biedt al de mogelijkheid een graf voor zeer lange termijn (voor 'onbepaalde tijd') in stand te houden. Hier zijn wel blijvende verantwoordelijkheden aan verbonden voor de rechthebbende.*
- *Op twee van de vier gemeentelijke begraafplaatsen in Utrecht zijn er Islamitische grafvelden, maar daarop is de gemeentelijke regelgeving (verordening) van toepassing en er wordt door de moslims relatief weinig gebruik gemaakt van het grafrecht voor onbepaalde tijd.*
- *Het is niet de taak van de (lokale) overheid om er naar te streven een graf zo lang mogelijk in stand te houden. Er moet daarin een afweging worden gemaakt voor duurzaam en doelmatig gebruik van schaarse ruimte.*
- *Begraafplaatsen hebben een zeer lang grondgebruik (zo mogelijk voor honderden jaren) en niet eerder dan dat een begraafplaats juridisch gesloten is verklaard en er geen grafrechten meer zijn, kan de grond een andere bestemming of een ander gebruik krijgen. Begraafplaatsgrond dient daarom duurzaam en doelmatig te worden beheerd en gebruikt.*
- *De gemeente Utrecht heeft vier algemene begraafplaatsen en daarnaast is er de 'locatie Hamlaan', die wel de bestemming begraafplaats heeft nu maar geen begraafplaats is.*

2.1 Gemeentelijke en bijzondere begraafplaatsen

Er zijn in Nederland, bij wet, twee soorten begraafplaatsen:

- gemeentelijke begraafplaatsen, ook vaak aangeduid als algemene begraafplaatsen, in eigendom en gebruik van een gemeente, en
- 'bijzondere begraafplaatsen', ook wel particuliere begraafplaatsen genoemd, in gebruik bij een stichting, (adellijke) familie of een kerkgenootschap. De katholieke, protestantse en bijvoorbeeld Joodse begraafplaatsen zijn dus bijzondere begraafplaatsen.

Er zijn in Nederland circa 4.300 begraafplaatsen in gebruik. Deze zijn als volgt onderverdeeld:

- 1.500 gemeentelijke begraafplaatsen;
- 1.300 Katholieke begraafplaatsen;
- 940 Protestantse begraafplaatsen;
- 310 niet kerkelijke particuliere begraafplaatsen (van bijvoorbeeld stichtingen);
- 240 Joodse begraafplaatsen;
- 2 Islamitische begraafplaatsen⁴.

In bijlage A is een overzicht opgenomen van de tien begraafplaatsen in de gemeente Utrecht. Vier daarvan zijn gemeentelijk en zes zijn particulier (drie Rooms Katholieke, twee Protestantse en een Joodse).

2.2 De behoefte aan een Islamitische begraafplaats in Utrecht

De gemeente heeft recent, gerelateerd aan de gevolgen van de coronacrisis, meervoudig het verzoek ontvangen om hulp bij het realiseren van een Islamitische begraafplaats in Utrecht. Daarbij dient vooropgesteld te worden dat tot op heden nog geen concreet gedetailleerd initiatiefvoorstel of uitvoeringsplan is uitgewerkt. In bijlage B is een uitvoerig en chronologisch overzicht opgenomen van de processtappen tot op heden.

In 2014 is voor zover bekend voor het eerst door een particuliere partij, te weten BIBIN⁵, concreet aangegeven dat er behoefte is aan een Islamitische begraafplaats in gemeente Utrecht. Dit was ten tijde van het gevoerde ontwikkelproces Hamlaan. In paragraaf 2.5 is het dossier Hamlaan verwoord.

De essentie van de behoefte aan een eigen Islamitische begraafplaats bestaat uit de volgende onderdelen:

- Het belangrijkste aspect is eeuwigdurende grafrust (meer hierover in paragraaf 2.3).
- Daarnaast dient het begraven en in stand houden van het graf 'betalbaar' te zijn, hiermee wordt bedoeld dat naar het oordeel van de initiatiefnemers de tarieven die de gemeente Utrecht hanteert te hoog zijn.
- Tot slot dienen naar eigen behoefte de noodzakelijke rituelen te kunnen worden uitgevoerd.
- Er is behoefte aan zelfbeschikking en deze is het best gewaarborgd bij het in eigendom hebben van de begraafplaats. Eigendom kan hiermee niet als doel maar als middel worden beschouwd om de bovenvermelde belangen te realiseren.

In bijlage C zijn meer uitvoerig de kenmerken van Islamitisch begraven en Islamitische begraafplaatsen opgenomen.

⁴ Daarnaast zijn er op circa 70 van de bovengenoemde begraafplaatsen Islamitische grafvelden.

⁵ stichting Bijzondere Islamitische Begraafplaatsen In Nederland.

2.3 Eeuwigdurende grafrust in relatie tot een graf voor onbepaalde tijd

Door de moslimgemeenschap is kenbaar gemaakt dat 'eeuwigdurende grafrust' een zeer belangrijk gegeven en het belangrijkste argument om te beschikken over een eigen begraafplaats is. Er is vaak spraakverwarring over de betekenis en de praktische interpretatie van de veel gebruikte termen eeuwigdurende grafrust, eeuwigdurende grafrechten en een graf(recht) voor onbepaalde tijd.

Eeuwigdurend

Onder eeuwigdurende grafrust wordt verstaan dat een graf nooit (bewust) wordt geruimd door menselijk handelen. Er is dan de intentie om het stoffelijk overschot voor altijd ongemoeid te laten. Vaak wordt hierbij ook de term eeuwigdurend grafrecht gebruikt (een vermeend recht om eeuwigdurende grafrust aan te bieden of te garanderen). Niet alleen moslims hebben deze behoefte, ook binnen andere (geloofs-)gemeenschappen zoals bij Joden, Alevieten, Bahá'í, Noachieten en streng gereformeerden is dit het (gewenste) uitgangspunt bij begraven.

De wet op de lijkbezorging kent de termen eeuwigdurende grafrust of eeuwigdurend grafrecht echter niet. Geen enkele begraafplaatseigenaar of -beheerder, van de gemeente of van een particulier, kan in juridische zin of in de praktijk op voorhand eeuwigheid garanderen. Iets oneindig in stand houden is rationeel beschouwd namelijk niet reëel.

Een begraafplaats kan namelijk deze maatschappelijke bestemming verliezen, door bijvoorbeeld onteigening bij een grootschalig infrastructureel project. Ook in de Wet op de Ruimtelijke Ordening bestaat niet de mogelijkheid om een eeuwige bestemming op grond toe te passen. De gemeenteraad dient in de gelegenheid te zijn om een bestemming te wijzigen. Dit geldt dus ook voor particuliere en gemeentelijke begraafplaatsen.

Zo lang mogelijk

Wanneer de beheerder van een (gemeentelijke of particuliere) begraafplaats niet de intentie wil hebben om een graf te ruimen, en er dus de gelegenheid wordt geboden om het graf zo lang mogelijk in stand te houden, dan biedt de wet op de lijkbezorging daarvoor de volgende drie mogelijkheden:

1. Er kunnen grafrechten voor onbepaalde tijd worden verleend voor een particulier graf. Met een grafrecht voor onbepaalde tijd is aangegeven dat bij de uitgifte van het graf (nog) geen einddatum is vastgelegd⁶. Gemeente Utrecht biedt deze mogelijkheid al (zie paragraaf 2.4 en bijlage D).
2. Er kunnen grafrechten voor bepaalde tijd worden verleend voor een particulier graf (bijvoorbeeld voor 20 jaar) en deze grafrechten kunnen dan telkens aansluitend worden verlengd (met bijvoorbeeld 10 jaar). Deze mogelijkheid tot verlengen is wettelijk vastgelegd.
3. Er kan worden begraven in een algemeen graf en gebruik worden gemaakt van de mogelijkheid dat de wet daarvoor geen voorschriften of beperkingen kent voor de maximale duur van de termijn van uitgifte.

⁶ Vergelijk dit bijvoorbeeld met een huurcontract of een arbeidscontract voor onbepaalde tijd.

Er zijn in de praktijk wel voorwaarden verbonden om op deze wijzen een graf en/ of grafbedekking zo lang mogelijk in stand te houden:

- a. Er moet bij de begraafplaatsbeheerder (in geval van 1 en 2) een levende rechthebbende bekend zijn.
- b. De grafbedekking mag niet worden verwaarloosd.

In paragraaf 2.4 is opgenomen hoe de huidige regelgeving hierover in de gemeente Utrecht is vastgelegd.

Wat zijn de redenen om (in Nederland) een graf te ruimen?

De hedendaagse westerse begraafcultuur is er op gericht om stoffelijke overschotten te begraven (of cremen) omwille van de volksgezond, waarbij het lijk zich veilig en uit het zicht ontbindt. Daarnaast is de locatie van de begraafing of bijzetting een plek om te bezoeken en om te gedenken. Deze begraafcultuur is er daarmee dus niet primair op gericht om een graf zo lang mogelijk te behouden⁷. Wanneer er geen aantoonbare belangstelling meer is voor een graf, dan wordt het graf op een algemene begraafplaats doorgaans geruimd. Deze belangstelling is aantoonbaar wanneer er een levende rechthebbende is (een aanspreekpunt voor de beheerder) en/ of wanneer de grafbedekking niet structureel is verwaarloosd. De redenen dat er wettelijke argumenten zijn om een graf te kunnen ruimen zijn:

- Het ruimtegebruik in Nederland is schaars en dient duurzaam en doelmatig te zijn. Daarin past het niet om er naar te streven elk graf voor altijd in stand te willen houden.
- Het moet te allen tijde duidelijk zijn wie zorg draagt voor de inspanning en de kosten van instandhouding van een graf. Deze verantwoordelijkheid ligt in beginsel bij de nabestaanden.

2.4 Islamitische grafvelden op de algemene begraafplaatsen in Utrecht

In Utrecht zijn op de gemeentelijke begraafplaatsen Kovelswade (sinds 1985) en Daelwijck (sinds 2019) islamitische grafvakken. Het is daarop mogelijk om invulling te geven aan islamitische rituelen en gebruiken. De graven liggen bijvoorbeeld in de voor moslims gewenste richting, op de grafvakken staat een bord met een islamitische gebedstekst, er is op verzoek meestal sprake van begraven kort na het overlijden, er wordt ruimte geboden aan het zelf in het graf leggen van de overledene en de nabestaanden mogen het graf zelf sluiten met medewerking van de begraafplaatsmedewerkers. De bij een eventuele ruiming vrijkomende stoffelijke resten worden overgebracht naar een speciaal islamitisch verzamelgraf op de begraafplaats.

De totale capaciteit graven, al dan niet in gebruik, op de twee Islamitische grafvelden op de begraafplaatsen Kovelswade en Daelwijck bedraagt 961 (respectievelijk 744 en 217). Hiervan zijn er momenteel 515 in gebruik, dan wel nog 446 beschikbaar voor gebruik⁸.

⁷ Met als uitzondering hierop de behoefte om een graf te behouden om cultuurhistorische redenen (een kenmerkende grafbedekking of een kenmerkend persoon).

⁸ Dit is vanzelfsprekend een momentopname. De hoeveelheid graven in gebruik bestaat uit 4 typen graven: met grafrecht voor bepaalde tijd, grafrecht voor onbepaalde tijd, algemeen graf en sinds 2012 het graf voor 'veel te vroeg geboren kinderen' (minder dan 24 weken gedragen, deze vallen buiten de context van de wet op de lijkbezorging).

De vigerende gemeentelijke regelgeving⁹ voorziet in de volgende mogelijkheden om een graf zo lang als gewenst in stand te houden:

1. Er dient een grafrecht te worden aangevraagd. Dat kan:
 - a. Ten eerste voor de duur van 10 jaar en daarna kan het tijdig door de rechthebbende telkens worden verlengd met een termijn van 5 of 10 jaar. Dit betekent dat de rechthebbende aan de volgende voorwaarden moet voldoen:
 - Hij/ zij moet zelf tijdig telkens verlengen;
 - Er moet continu een (opvolgende) rechthebbende zijn.
 - b. Een grafrecht voor onbepaalde tijd zijn. Dit recht hoeft dus niet te worden verlengd. Bij deze mogelijkheid dient de rechthebbende dus alleen aan de volgende voorwaarde te voldoen:
 - Er moet continu een (opvolgende) rechthebbende zijn.

2.5 Dossier Hamlaan

De locatie Hamlaan neemt in dit dossier een opvallende positie in. Het terrein heeft weliswaar de bestemming begraafplaats, maar het is momenteel geen begraafplaats.

Er is een langlopend traject gevoerd om mogelijk invulling te geven aan de wens van de bewoners van de wijken Vleuten-de Meern¹⁰ en Leidsche Rijn om dichterbij huis een algemene, dus gemeentelijke, begraafplaats¹¹ met rouwcentrum te realiseren. In bijlage E is een overzicht opgenomen van dit proces. De mogelijke locatie hiervoor was de Hamlaan. Het is uiteindelijk niet gelukt een private partij te vinden die geïnteresseerd is in het exploiteren van een algemene begraafplaats met rouwcentrum. De belangrijkste redenen hiervoor zijn de dalende trend in de behoefte om te worden begraven¹², het ontbreken van de mogelijkheid voor een combinatie met een crematorium en de verplichte combinatie met een rouwcentrum. Vervolgens is gekeken of de realisatie van een algemene begraafplaats zonder rouwcentrum wel interessant is voor marktpartijen. BIBIN was een van de twee partijen in 2014 die daarop reageerde en voorstelde een Islamitische begraafplaats op de Hamlaan te realiseren. Dit plan sloot echter niet aan bij de wens van de buurt en de gemeenteraad voor een algemene begraafplaats. Dat geldt ook voor een initiatief vanuit de Chinese gemeenschap om er een bijzondere (particuliere) begraafplaats te realiseren. De locatie Hamlaan is op dit moment ingericht als park met terpen, paden en groenvoorzieningen. De voorgenomen eerstvolgende inrichtingsstap is het in 2021 realiseren van een jongerenplek met een voetbalveld en tribune, met behoud van de bestemming begraafplaats.

2.6 De Wet op de Lijkbezorging

Hierboven is al verwezen naar de wet op de lijkbezorging. In bijlage F zijn de belangrijkste artikelen daaruit, in relatie tot het voorliggende vraagstuk, behandeld en toegelicht. Er wordt daarbij in het bijzonder verwezen naar de artikelen 37 t/m 42 die gewijd zijn aan bijzondere begraafplaatsen.

⁹ Beheerverordening gemeentelijke begraafplaatsen Utrecht 2012 en wijzigingen daarin, vastgelegd in de Verordening tot wijziging van de Beheerverordening gemeentelijke begraafplaatsen Utrecht 2012 ("Verordening 2016", raadsbesluit 15 september 2016). De wijzigingen betreffen artikelen 15 en 17.

¹⁰ De voormalige gemeente Vleuten-De Meern is sinds 1 januari 2001 onderdeel van de gemeente Utrecht.

¹¹ In de informatie hierover aan de raad is onbedoeld de term 'openbare' begraafplaats gebruikt in plaats van 'algemene' begraafplaats.

¹² In 1970 werden er in gemeente Utrecht 1.400 mensen begraven, in 2015 is dit teruggelopen tot 325. Steeds meer mensen kiezen voor crematie (aandeel ruim 70%).

Enkele belangrijke wettelijke bepalingen inzake begraafplaatsen zijn hieronder vereenvoudigd weergegeven.

- Er zijn maar twee soorten begraafplaatsen in Nederland (artikel 24):
 - bijzondere begraafplaatsen. Dit zijn particuliere begraafplaatsen, in eigendom en/ of gebruik van bijvoorbeeld een stichting, (adellijke) familie of kerkgenootschap (artikel 37);
 - gemeentelijke begraafplaatsen (ook veel aangeduid als algemene begraafplaatsen).
- Een 'kerkgenootschap' heeft bovendien aanvullende specifieke rechten op een eigen begraafplaats of op het gebruik van een deel van een gemeentelijke begraafplaats (artikelen 38, 39 en 40). Deze specifieke rechten gelden dus niet voor stichtingen en families.
- Een kerkgenootschap is gerechtigd tot het hebben van een kerkelijke begraafplaats, van een oppervlakte overeenkomend met een redelijk deel van de grond die is bestemd als begraafplaats (artikel 38)¹³.
- Indien een kerkgenootschap geen eigenaar van de benodigde grond is, dan heeft de gemeente de zorgplicht om het kerkgenootschap de grond op redelijke voorwaarden in eigendom te laten verwerven (artikel 40).
- Wanneer van dat kerkelijk recht geen gebruik wordt gemaakt (of kan worden gemaakt), dan kan het de gemeente verzoeken om een deel van de gemeentelijke begraafplaats te gebruiken. De gemeente heeft in dat geval de taak om het beheer, het onderhoud en de administratie te voeren (artikel 39). Van deze mogelijkheid wordt in Utrecht gebruik gemaakt door de twee Islamitische grafvelden op de algemene begraafplaatsen Kovelswade (sinds 1985) en Daelwijck (sinds 2019).
- Een begraafplaats mag pas als zodanig worden gebruikt wanneer de grond daarvoor de bestemming heeft (een raadsbesluit) én wanneer deze als zodanig is ingericht of geschikt gemaakt én toestemming is verleend (door het college) (artikelen 25, 40 en 41).
- Er wordt begraven in een algemeen graf (waarbij de eigenaar/ beheerder van de begraafplaats bepaalt wie daarin wordt begraven) of in een particulier graf (waarbij de rechthebbende bepaalt wie daarin wordt begraven) (artikel 23).
- De grafrusttermijn bedraagt ten minste 10 jaar. De maximale duur is 'voor onbepaalde tijd', waarbij dus geen einddatum is vastgelegd.
- De eigenaar / beheerder houdt een openbaar register (begraafplaatsadministratie) bij van alle begravingen (op naam en nauwkeurige aanduiding van de ligging van het graf). Wanneer de begraafplaats wordt opgeheven, dan wordt het register bewaard door de gemeente.
- Indien op een begraafplaats tien jaar geen begraving meer heeft plaatsgevonden, dan kan de gemeente de begraafplaats gesloten verklaren. De begraafplaats blijft dan nog zeker 20 jaar onaangeroerd liggen. Het bovengrondse deel van een particulier graf (de grafbedekking) blijft na sluiting van de begraafplaats, mits goed onderhouden, nog zeker 30 jaar in takt.
- Een begraafplaats is pas geen begraafplaats meer, wanneer de grond die bestemming heeft verloren en er zich geen graf meer op bevindt, dan wel dat geen rechthebbende daar aanspraak op kan maken.

¹³ De letterlijke wettekst is: *Een kerkgenootschap is gerechtigd tot het hebben van één of meer kerkelijke begraafplaatsen tot een zodanige uitgestrektheid, als overeenkomt met een redelijk deel van de grond, welke in de gemeente voor begraafplaatsen bestemd is. De gemeenteraad kan aan een kerkgenootschap op zijn verzoek toestaan, meer of grotere begraafplaatsen te hebben, onverminderd het recht van de andere kerkgenootschappen, bedoeld in de eerste volzin.*

3. Externe verkenning

In dit hoofdstuk zijn de resultaten van de externe verkenning opgenomen, op basis van gevoerde en schriftelijk vastgelegde vraagg gesprekken met de initiatiefnemers, verkregen informatie uit contact met mogelijke andere belanghebbenden en van verkregen informatie bij gemeenten die ook verzoeken tot het realiseren van een Islamitische begraafplaats hebben ontvangen.

De bevindingen in dit hoofdstuk zijn:

- *De door gemeente Utrecht door meerdere moslimorganisaties min of meer gelijktijdig ontvangen verzoeken om een Islamitische begraafplaats te realiseren, heeft nog niet geresulteerd in een concreet en gedetailleerd uitgewerkt plan. Dit is mede afhankelijk van de locatie. Er kan daarom nog geen uitspraak worden gedaan of de realisatie van een eigen Islamitische begraafplaats haalbaar is. Maar kansrijk wordt de ontwikkeling wel geacht.*
- *De initiatieven vanuit de moslimgemeenschap zijn afkomstig van twee partijen, BIBIN en SMUO + partners. De twee partijen werken niet samen.*
- *Het draagvlak en de achterban vanuit de moslimgemeenschap wordt als voldoende groot beschouwd. BIBIN behartigt de belangen van (vooral de) Soennitische moslims in Nederland (en zo mogelijk uit Duitsland en België) en SMUO + partners behartigen de belangen van (vooral de) Soennitische moslims uit de gemeente Utrecht (en zo mogelijk uit de regio).*
- *De twee gemeentes in Nederland waar de enige twee Islamitische begraafplaatsen zijn, gemeente Almere (sinds 2007) en gemeente Tynaarlo (in 2020 in gebruik genomen), constateren dat de twee Islamitische begraafplaatsen moslims uit heel Nederland begraven en dat daardoor de twee begraafplaatsen in een (te) hoog tempo volraken. Gemeente Almere adviseert voorafgaand aan de eventuele realisatie van een Islamitische begraafplaats goede afspraken te maken met de initiatiefnemer.*
- *De meeste gemeenten die ook recent het verzoek tot een Islamitische begraafplaats hebben ontvangen, hanteren het standpunt dat deze voorziening wordt gevonden op de bestaande begraafplaats(en). Er worden geen nieuwe begraafplaatsen gerealiseerd. Daarop is voor zover bekend 1 uitzondering: gemeente Rotterdam werkt mee aan de mogelijke realisatie van een nieuwe begraafplaats voor moslims, door daarvoor gemeentegrond aan de gezamenlijke initiatiefnemers beschikbaar te stellen.*
- *Daarnaast voeren de meeste gemeenten het grafrecht voor onbepaalde tijd in. Gemeente Utrecht heeft deze mogelijkheid al geruime tijd.*
- *Ook vanuit de Chinees-Boeddhistische gemeenschap is er nog een actuele behoefte aan een eigen begraafplaats. Er zijn nog onduidelijkheden over de wensen en voorwaarden, maar koop van grond is voor hen wel een harde voorwaarde. Er is afgesproken dat een verdere verkenning nu vooralsnog achterwege kan blijven, tenzij de gemeente grond verkoopt.*
- *Het is niet aannemelijk, maar ook niet uit te sluiten, dat er naast de Islamitische en de Chinese gemeenschap een derde initiatief volgt.*
- *Het is niet de verwachting, maar ook niet uit te sluiten, dat er vanuit de 'Utrechtse begraaf(plaatsen)wereld' of vanuit andere geloofsgemeenschappen bezwaar wordt gemaakt tegen een Islamitische begraafplaats.*

3.1 Resultaten uit de verkennende overleggen namens de moslimgemeenschap

Er is weliswaar al een lang gekoesterde wens om te beschikken over een Islamitische begraafplaats, maar de concrete aanleiding voor dit onderzoek is een aantal in april en mei 2020 bij gemeente Utrecht individueel ingediende verzoeken van (in chronologische volgorde):

- het Samenwerkingsverband Moskeeën Utrecht en Omgeving (SMUO);
- stichting Bijzondere Islamitische Begraafplaatsen In Nederland (BIBIN);
- het Utrechtse Islamitisch Cultureel Centrum Moskee Omar Al Farouk;
- Milli Görüs.

In de eerste verkennende gesprekken die zijn gevoerd geven de lokale moslimorganisaties aan dat de bestaande islamitische grafvakken op de algemene begraafplaatsen Kovelswade en Daelwijck een succes zijn, maar dat de onmogelijkheid tot eeuwige afkoop van grafrechten, het gebrek aan zeggenschap en de beperkte mogelijkheid om de islamitische rituelen volledig en ongestoord uit te voeren een belemmerende factor vormen.

In het verkenningproces is, in navolging op het collegebesluit van 23 juni 2020, een aantal gezamenlijke en individuele contactmomenten geweest tussen de gemeente en deze organisaties. Daarvan zijn schriftelijke verslagen opgesteld. Deze verslagen zijn ter beschikking gesteld aan de gesprekspartners. Niet alle verslagen zijn door hen akkoord verklaard of vrijgegeven voor publicatie. In bijlage B zijn alle bekende processtappen en overlegmomenten chronologisch weergegeven en in bijlage G is nadere informatie over de initiatiefnemers en de Utrechtse moskeeën opgenomen.

Hieronder zijn puntsgewijs de resultaten van de contactmomenten weergegeven. Deze resultaten zijn gebaseerd op de waarnemingen van de projectleider.

- Er zijn twee partijen (twee onafhankelijke initiatieven) die het hulpverzoek om een Islamitische begraafplaats te realiseren hebben ingediend. Dit zijn:
 - SMUO + partners
 - Dit is het samenwerkingsverband SMUO en de partners Milli Görüs Utrecht, Diyanet Ulu Moskee Utrecht en Moskee Omar Al Farouk Utrecht;
 - Het samenwerkingsverband heeft geen ervaring met de inrichting en bedrijfsvoering van een Islamitische begraafplaats;
 - De doelgroep bestaat uit moslims uit vooral gemeente Utrecht en zo mogelijk uit de regio (moslims uit de omliggende gemeenten);
 - Begin oktober 2020 heeft het samenwerkingsverband een Projectbrief en een aantal Intentieverklaringen aan de gemeente aangeboden, deze zijn opgenomen in bijlage H.
 - BIBIN
 - BIBIN heeft sinds medio 2020 ervaring met het eigendom en gebruik van een Islamitische begraafplaats (in Zuidlaren, gemeente Tynaarlo);
 - De doelgroep bestaat uit alle Soennitische moslims uit Nederland en zo mogelijk uit (de grensgebieden van) België en Duitsland;
 - Mede op basis van deze ervaring wenst BIBIN zoveel mogelijk zelfstandig de Islamitische begraafplaats te realiseren en exploiteren;
 - In oktober 2020 dient BIBIN haar bedrijfsplan en een presentatie aan de gemeente aan, deze zijn opgenomen in bijlage I.
- BIBIN en SMUO werken niet samen en wensen dat vooralsnog ook niet te doen. Er is een te groot verschil in de grondslag waarop het verzoek aan de gemeente is gedaan;

- BIBIN en SMUO zijn door de gemeente wel verzocht de mogelijkheden van onderlinge samenwerking te verkennen;
- Het draagvlak en de doelgroep zijn van voldoende omvang (zie bijlage G);
- Het is niet aannemelijk, maar ook niet uit te sluiten, dat er een derde initiatief vanuit de moslimgemeenschap komt;
- Een Islamitische begraafplaats voorziet in een behoefte van moslims die in Nederland zijn geboren en getogen en daarom dan ook in Nederland willen worden begraven;
- Er is op dit moment nog geen concreet plan uitgewerkt of aan de gemeente voorgelegd. Er kan dus nog niet worden geconcludeerd dat het initiatief haalbaar is.

3.2 Resultaten uit verkend overleg namens de Chinese gemeenschap

Bij de voorgenomen ontwikkeling van de locatie Hamlaan tot (algemene) begraafplaats in 2014, is er interesse getoond vanuit de Chinese gemeenschap om te kunnen beschikken over een eigen begraafplaats. Ook nadat het ontwikkeldossier in de zomer van 2017 is gesloten, is er tussen de gemeente en de vertegenwoordiging namens de Chinese gemeenschap in de zomer van 2019 nog contact geweest over de behoefte aan een eigen begraafplaats. Vanuit de gemeente is toen aangegeven dat het niet voornemens is het terrein Hamlaan te verkopen aan een private partij voor een begraafplaats of anderszins. Vanuit dit recente contact in 2019 en vanuit het oogpunt van zorgvuldige aanpak, is besloten contact op te nemen met de Chinese gemeenschap. Dat heeft geresulteerd in een aantal overleggen en contactmomenten. De resultaten daarvan zijn puntsgewijs als volgt:

- Er is een relatief grote Chinese gemeenschap in Utrecht, met onder meer een Chinese school en sinds eind 2015 een eigen Boeddhatempel in Zuilen;
- De omvang van de doelgroep is niet bekend, maar wordt geschat op enkele duizenden Chinezen uit Utrecht en de omliggende regio;
- In 2014 of 2015 ontstond voor het eerst het idee vanuit de Chinese gemeenschap voor een Chinese begraafplaats in Utrecht. De te ontwikkelen locatie Hamlaan speelde daarin een rol;
- De behoefte aan een eigen Chinese begraafplaats is er nog steeds;
- De behoefte wordt gesteund door de Landelijke Federatie van Chinese Organisaties Nederland (LFCON);
- Op diverse algemene begraafplaatsen in Nederland zijn er Chinese grafvelden. De bekendste is het Chinese deel sinds 2016 op begraafplaats Kranenburg in Zwolle;
- De behoefte is gevoed uit de eigen cultuur en een Boeddhistische achtergrond;
- Chinese Boeddhisten begraven in kisten (geen crematies), 1-diep en graven worden in beginsel niet geruimd. Er wordt daarnaast veel aandacht besteed aan de grafbedekking en er is de behoefte om een eigen toegang tot de begraafplaats te hebben en een tempel;
- Het is een voorwaarde van de initiatiefnemer dat de Chinese begraafplaats in eigendom (koop) wordt verworven. Grondgebruik in situaties als erfpacht, huur of bruikleen zijn geen haalbare of acceptabele alternatieven.

Geconcludeerd wordt dat de initiatiefnemer geen ervaring met het beheer van een begraafplaats heeft, er nog geen beeld is van de omvang van de doelgroep, er nog onvoldoende duidelijkheid is over de eisen en wensen van chinees begraven (denk bijvoorbeeld aan de duur van de grafurst) en er geen concreet plan is uitgewerkt. De initiatiefnemer zal deze vervolgstappen alleen uitwerken wanneer het de garantie heeft dat het de betreffende grond kan kopen.

Als alternatief is aan de initiatiefnemer aangeboden om de mogelijkheid te verkennen om op een beschikbaar deel van één van de gemeentelijke begraafplaatsen een apart vak in te richten en beschikbaar te stellen voor Chinese graven. De gemeente verleent daarbij dan, conform de huidige regelgeving, grafrechten voor bepaalde of onbepaalde tijd. Deze grafrechten en eventueel ook de grafbedekkingen kunnen worden beheerd door een door de Chinese gemeenschap nog in het leven te roepen beheerstichting. Dit alternatief past echter niet in de wens van de initiatiefnemer, omdat grondaankoop een voorwaarde is en blijft. Op basis van deze constatering is in onderling goed overleg besloten dat de mogelijke realisatie van een particuliere Chinese begraafplaats buiten de scope van dit onderzoek valt. Wanneer de gemeente Utrecht echter overweegt om grond aan de mosliminitiatiefnemer(s) te verkopen, dan dient de Chinese initiatiefnemer hierover te worden geïnformeerd.

3.3 Overige belanghebbenden

Er is in de externe verkenning ook contact opgenomen met een aantal andere, mogelijke, belanghebbenden. De reden voor deze werkwijze is om een zorgvuldig proces te voeren en de zienswijzen en ambities van andere partijen inzichtelijk te krijgen. De resultaten zijn hieronder puntsgewijs behandeld.

- *Joodse gemeenschap*
 - Er is geen reactie ontvangen van de Nederlands Israëlitische Gemeente Utrecht.
 - De Liberaal Joodse Gemeente Utrecht heeft aangegeven geen mogelijkheid te hebben om op korte termijn bij te dragen aan dit onderzoek.
- *Rooms-Katholieke begraafplaats St. Barbara*
 - Heeft geen plannen om uit te breiden of om af te stoten.
- *De Protestantse Gemeente Utrecht (PKN)*
 - Heeft niet inhoudelijk gereageerd.
- *Barbara uitvaartonderneming*
 - Hier is contact mee opgenomen omdat deze onderneming eerder interesse heeft getoond in de ontwikkeling van een begraafplaats op de Hamlaan. De onderneming heeft geen interesse meer in de exploitatie van een begraafplaats.

Er is in deze verkenning geen mogelijkheid gebleken om contact op te nemen met Sjiitische moslims, omdat zij niet (zichtbaar) zijn verenigd en maar een klein deel van de moslimgemeenschap vormen.

Geconcludeerd wordt dat er waarschijnlijk geen aanvullend initiatief wordt aangeboden. Evenmin wordt verwacht dat er vanuit 'de begraafplaatswereld' of vanuit andere (geloofs-)gemeenschappen in Utrecht bezwaar wordt ingediend op de ingediende verzoeken.

3.4 Situatie bij andere gemeenten

Er zijn momenteel twee particuliere Islamitische begraafplaatsen in Nederland, in Almere en in Zuidlaren¹⁴. Maar daarnaast is er een aantal, vooral grote, gemeenten die min of meer gelijktijdig met gemeente Utrecht het verzoek hebben ontvangen om te kunnen voorzien in een Islamitische

¹⁴ In enkele gevallen wordt in de media en op internet Bergen op Zoom als derde plaats met een Islamitische begraafplaats genoemd, maar dat is feitelijk een Islamitisch deel op een RK-begraafplaats met eindigende grafrechten. Van dergelijke situaties zijn er tientallen in Nederland.

begraafplaats. In bijlage J is een zo actueel mogelijk beeld weergegeven van de situatie bij deze gemeenten. Daaruit wordt samengevat het volgende opgemaakt:

- De twee gemeenten in Nederland waar de enige twee Islamitische begraafplaatsen zijn, gemeente Almere (sinds 2007) en gemeente Tynaarlo (in 2020 in gebruik genomen), constateren dat de twee Islamitische begraafplaatsen moslims uit heel Nederland begraven en dat daardoor de twee begraafplaatsen in een (te) hoog tempo volraken.
- Gemeente Almere adviseert voorafgaand aan de eventuele realisatie van een Islamitische begraafplaats goede afspraken te maken met de initiatiefnemer / de gebruiker.
- Gemeenten Amersfoort, Amsterdam, Arnhem, Barneveld en Den Haag hanteren de beleidslijn dat er geen nieuwe begraafplaatsen worden aangelegd en dat de uitwerking van het verzoek om een Islamitische begraafplaats (dus) op de bestaande begraafplaatsen wordt gerealiseerd. De invoering van grafrechten voor onbepaalde tijd (die gemeente Utrecht al heeft) is daarbij een bijdrage in de gewenste situatie.
- Gemeente Rotterdam volgt eveneens de beleidslijn om grafrechten voor onbepaalde tijd in te voeren, maar werkt daarnaast mee aan de mogelijke realisatie van een zelfstandige Islamitische begraafplaats door daarvoor gemeentegrond van circa 3 ha groot beschikbaar te stellen aan de gezamenlijke initiatiefnemers.

4. Interne verkenning

In dit hoofdstuk zijn de resultaten opgenomen van de interne verkenning naar de mogelijkheden en uitgangspunten die de gemeente Utrecht heeft bij de mogelijke realisatie van een particuliere begraafplaats.

De bevindingen in dit hoofdstuk zijn:

- *Aanbevolen wordt om de wens uit te spreken dat de Islamitische begraafplaats beschikbaar wordt voor alle moslims binnen de gemeente Utrecht.*
- *De initiatiefnemers wensen grond in eigendom te verwerven, om zo in ieder geval langdurig (eeuwigdurend) gebruik te kunnen maken van de begraafplaats. Het is niet realistisch om te verwachten dat koop van particulier terrein kansrijk is. Daarna en daarnaast zal bovendien de bestemming moeten worden gewijzigd.*
- *Verkoop van gemeentegrond is beleidsmatig geen optie. Gronduitgifte in erfpacht is wel een mogelijkheid. Erfpacht is het recht op het 'vol genot' op het onroerend goed van een ander. Voor dat recht moet de erfpachter een vergoeding (canon) betalen aan de eigenaar. Voor deze grond wordt de canon eeuwigdurend afgekocht.*
- *De Hamlaan (met de bestemming begraafplaats) is voor nu niet de meest voor de hand liggende locatie voor de ontwikkeling van een Islamitische begraafplaats. Er zijn geen begraafplaatsvoorzieningen.*
- *Op de gemeentelijke begraafplaats Tolsteeg is een terreindeel beschikbaar te maken voor een zeer lang gebruik als Islamitische begraafplaats. Enkele basisvoorzieningen zijn al aanwezig, maar dit terreindeel is niet vrij van botrestanten van eerder begraven overledenen en verzamelgraven. Door deze huidige 'leegstand' op te heffen voldoet de gemeente bovendien aan haar algemene maatschappelijke opgave om beschikbare voorzieningen duurzaam en doelmatig te gebruiken. De locatie Tolsteeg is hierdoor relatief snel in gebruik te nemen als Islamitische begraafplaats.*
- *Het beschikbare terreindeel op Tolsteeg heeft een netto begraafcapaciteit overeenkomstig het aandeel moslims in de gemeente Utrecht. Dit betekent dat wanneer deze locatie gebruikt wordt als 'kerkelijke' begraafplaats voor alle moslims in gemeente Utrecht, er in beginsel voldaan wordt aan artikel 38 van de wet op de lijkbezorging.*
- *Het eventueel overdragen aan de initiatiefnemers van de bestaande Islamitische vakken op de algemene begraafplaatsen Daelwijck en/ of Kovelswade geeft geen voldoende invulling aan de wens. Daartoe zou de instemming moeten worden verleend van de rechthebbenden van de uitgegeven graven op deze vakken. Daarnaast is de resterende begraafcapaciteit beperkt.*

4.1 Structureel contact gemeente – moslimorganisaties

Vanuit de portefeuille Openbare orde en Veiligheid heeft de gemeente Utrecht structureel bestuurlijk overleg met de lokale moskeebesturen. Er is overlap tussen deze gesprekspartner van de gemeente en het initiatief vanuit de samenwerkende moskeëën. Vanuit de portefeuille wordt het volgende meegegeven inzake de wens om een Islamitische begraafplaats te realiseren:

- Er is sprake van een goede en vertrouwde overlegstructuur tussen de gemeente en de moskeebesturen in Utrecht. Minimaal vijf keer per jaar is er bestuurlijk overleg (met de burgemeester en soms een wethouder).
- Naar het oordeel van de gemeente is er in de moskeebesturen genoeg organisatietalent aanwezig. De meeste moskeeën worden over het algemeen goed bestuurd.
- Wanneer een Islamitische begraafplaats wordt gerealiseerd, dan dienen de moskeeën en overige deelnemende partijen vanuit verschillende stromingen of landen van herkomst daarin samen op te trekken. Dit betekent concreet een actieve samenwerking tussen (ten minste) de Turkse én Marokkaanse organisaties / moskeeën. Niet de een of de ander. Er zal dan sprake zijn van voldoende draagvlak.
- Een particuliere Islamitische begraafplaats hoeft niet gezien te worden als strijdig met integratie. Het geeft juist invulling aan het beginsel van religieuze vrijheid. Het is een kansrijk gegeven dat de inwoners die hier zijn geboren en getogen, zich dusdanig thuis voelen dat ze ook hier willen worden begraven.

4.2 Behoefte aan grond

De initiatiefnemers hebben behoefte aan grond om hun Islamitische begraafplaats te kunnen realiseren. De voorkeur gaat uit naar volledige eigendom door koop. Eigendom van grond wordt door de initiatiefnemers beschouwd als een zekerheid om in de gewenste behoefte te kunnen voorzien, zoals eigen gebruik en het verlenen van eeuwigdurende grafrust. Het grondeigendom mag daarmee meer als middel worden beschouwd en niet als doel.

De algemene gemeentelijke beleidslijn voor ruimtelijke vraagstukken door particulieren is dat de initiatiefnemer zelf in zijn grondbehoefte dient te voorzien. De gemeente biedt hiervoor geen grond aan en voert geen zoekopdracht uit. Als vervolgens voor een locatie een initiatiefvoorstel is opgesteld en aan de gemeente is aangeboden, dan zal dit door de gemeente worden getoetst en wordt bekeken of een bestemmingsplanwijziging op de locatie mogelijk is. De procedure om een bestemmingsplan te wijzigen duurt doorgaans minimaal een jaar.

Vanwege de schaars beschikbare grond in de gemeente Utrecht, wordt verondersteld dat het onwaarschijnlijk is dat de initiatiefnemers hier zelf in kunnen voorzien.

4.3 Uitgifte van gemeentegrond

De gemeente Utrecht hanteert het beleid dat het, behoudens voor woningbouw, geen grond verkoopt. De mogelijkheid van uitgifte in eeuwigdurende erfpacht is wel een optie. Daarnaast is het in beginsel mogelijk gemeentegrond uit te geven in huur, bruikleen of medegebruik.

Belangrijk kenmerk van een begraafplaats is, dat zolang er nog grafrechten zijn, de graven niet kunnen worden geruimd en de begraafplaats dus geen ander grondgebruik kan krijgen. Dit geldt voor elke begraafplaats, dus niet alleen voor Islamitische begraafplaatsen. In de wet op de lijkbezorging is vastgelegd dat zelfs nádat een begraafplaats juridisch is gesloten er nog minimaal enkele decennia geen ander gebruik of andere bestemming mogelijk is. Grondgebruik in (eeuwigdurende) erfpacht sluit daar het beste op aan.

Erfpacht is het recht op het 'vol genot' op het onroerend goed van een ander. Voor dat recht moet de erfpachter een vergoeding (canon) betalen aan de eigenaar. Het belangrijkste verschil tussen erfpacht en huur is, dat erfpacht een zakelijk recht is gekoppeld aan het onroerend goed. Terwijl

huur een persoonlijk recht is, gekoppeld aan de persoon van de huurder. Een huurder kan de huur niet zonder toestemming van de eigenaar aan iemand anders overdoen. Maar een erfpachter kan het recht in beginsel wel verkopen.

De uitgifte in erfpacht door gemeente Utrecht vindt plaats conform de Algemene Voorwaarden voor de uitgifte van gronden in erfpacht van de Gemeente Utrecht (AV 1989). Voor deze grond wordt de canon eeuwigdurend afgekocht. De afkoopsom voor de canon is daarbij in beginsel gelijk aan de 'marktconforme grondwaarde', rekening houdend met het gebruik dat volgens de erfpachtvoorwaarden op de grond is toegestaan. Er is echter geen standaard om de waarde van een begraafplaats te bepalen. Er is namelijk geen sprake van regelmatig voorkomend economisch verkeer en het is niet gebruikelijk dat een economisch rendement op een begraafplaats haalbaar is.

Conform de vastgestelde Grondprijzenbrief gemeente Utrecht 2020 dient voor een begraafplaats in beginsel de grondprijs voor 'maatschappelijk (bijzondere doeleinden) onbebouwd' te worden gehanteerd. Voor 2020 is deze vastgesteld op € 50,13 per m² exclusief BTW. Daar kan, omdat het een bijzondere situatie betreft, gemotiveerd van worden afgeweken op basis van een specifieke taxatie. De gemeenteraad dient in te stemmen met het eventueel toepassen van een lagere prijs dan in de Grondprijzenbrief is opgenomen.

Om invulling te geven aan de mogelijkheid dat begraafplaatsgrond in erfpacht wordt uitgegeven, dient de beleidslijn te worden gehanteerd dat de gebruiker juridisch eigenaar en gebruiker is voor zolang zij actief is en voor zolang de grond de bestemming begraafplaats behoudt. Daarna dient het juridisch eigendom en gebruik weer in handen van de gemeente Utrecht te komen. Hiervoor dient in de uitgifteovereenkomst te worden opgenomen dat de gemeente Utrecht een voorkeursrecht van koop heeft, inclusief een toestemmingsclausule, en de mogelijkheid voor Bibob, voor als de gemeente niet wil kopen en de stichting de in erfpacht uitgegeven grond kan of wil doorverkopen.

4.4 Potentiële locaties

In deze paragraaf zijn de mogelijke locaties voor een bijzondere begraafplaats opgenomen. Deze opsomming is tot stand gekomen na overleg met de intern betrokkenen en gebaseerd op meest kansrijke opties, te weten gronden van de gemeente met de bestemming begraafplaats.

4.4.1 Locatie Hamlaan

De initiatiefnemers refereren in het begin van deze verkenning aan de locatie Hamlaan. Daar is in 2014 naar aanleiding van een wens van de gemeente geprobeerd een algemene begraafplaats te realiseren en de exploitatie in handen te geven van een marktpartij. De ontwikkeling van een algemene begraafplaats in deze opzet bleek, zonder crematorium, uiteindelijk (economisch) niet haalbaar. Meer hierover in bijlage E. Maar omdat de locatie in het vigerend Bestemmingsplan de planologische bestemming begraafplaats heeft, is door de initiatiefnemers gewezen op de mogelijkheid om hier de gewenste Islamitische begraafplaats te realiseren.

Het terrein heeft weliswaar de bestemming begraafplaats, maar het is nu geen begraafplaats. Het is niet als zodanig aangewezen door het college en er zijn geen basisvoorzieningen als gebouwen en nuts aanwezig. Er is daarnaast momenteel geen behoefte of noodzaak om het areaal begraafplaatsen in de gemeente Utrecht uit te breiden (dit bleek al bij het sluiten van het dossier Hamlaan als ontwikkellocatie tot de vijfde algemene begraafplaats van de gemeente en dit blijkt uit de volgende paragraaf). Vanuit het oogpunt van efficiënt en duurzaam grondgebruik ligt het meer voor de hand

om in de grondbehoefte te voorzien door te kijken of op een bestaande begraafplaats een daarvoor beschikbaar terreindeel is te gebruiken.

4.4.2 Locatie begraafplaats Tolsteeg

Tolsteeg is één van de vier algemene begraafplaatsen van de gemeente en een deel is niet meer actief in gebruik als begraafplaats.

In 2012 heeft de gemeente intern het Inkrimpplan algemene begraafplaatsen opgesteld. De aanleiding was de duidelijke afname in de hoeveelheid begravingen. In de jaren '60 van de vorige eeuw vonden op de algemene begraafplaatsen in Utrecht jaarlijks nog 1.400 begrafenissen plaats. Dit aantal is door de sterk toegenomen behoefte aan cremen afgenomen tot nog maar 300 tot 325 begrafenissen per jaar. Er ontstaat daardoor leegstand op de algemene begraafplaatsen en deze wordt structureel geacht. De vier gemeentelijke begraafplaatsen beschikken daarom dus over een overcapaciteit aan beschikbare graven. Deze overcapaciteit is direct beschikbaar voor een ander gebruik (structurele herbestemming).

Deze beschikbare capaciteit is er vooral en aaneengesloten op de algemene begraafplaats Tolsteeg. Dat is ter plaatse ook duidelijk zichtbaar; een groot - op het oog leeg - terreindeel is beschikbaar om in te begraven. Het maaiveld is ingericht met gras en bomen. Ondergronds zijn er - tot circa twee meter beneden maaiveld - nog wel veel bijeengebrachte en oorspronkelijke graven met menselijke botresten. Het is technisch mogelijk deze botresten uit de grond te halen en op zorgvuldige wijze elders op de begraafplaats te bewaren (conform de regelgeving in de wet op de lijkbezorging). Dit beschikbare terreindeel heeft verder de volgende indicatieve kenmerken:

- De bruto oppervlakte bedraagt circa 10.700 m². Met bruto wordt bedoeld dat daarin de algemene delen als de taluds, paden en bomen zijn meegerekend;
- De netto oppervlakte bedraagt circa 6.400 m². Met netto wordt de effectieve oppervlakte om in te begraven bedoeld. Naar de maatstaven zoals gemeente Utrecht in de praktijk toepast, kunnen er op deze netto oppervlakte 1.000 graven worden uitgegeven¹⁵.
- Wanneer deze 'Utrechtse maatstaven' zouden worden versoepeld, dan is het mogelijk circa 1.400 graven uit te geven¹⁶.
- Naar verwachting neemt de beschikbare oppervlakte (de overcapaciteit) in de komende decennia nog toe.

In de wet op de lijkbezorging is er in 1 artikel een verwijzing opgenomen over de oppervlakte van een (deel van) begraafplaats. De vrij vertaalde interpretatie van artikel 28 is dat een kerkelijke begraafplaats minimaal voldoende groot is om de leden van die kerk daarop te begraven¹⁷. Aan dit wetsartikel kan in deze situatie als volgt rekenkundig invulling worden gegeven:

- Er zijn 43.000 moslims in gemeente Utrecht, dat is 12% van de bevolking (zie bijlage G2).
- De effectieve netto oppervlakte van het beschikbare deel op Tolsteeg is 6.400 m², dat is 10% van de totale netto oppervlakte algemene begraafplaatsen in Utrecht (zie bijlage A).

¹⁵ Er wordt in dit geval dus gerekend met 6,3 m² per graf. Daarbij is onder meer rekening gehouden dat graven goed bereikbaar zijn, met de landelijke richtlijnen dat de onderlinge afstand tot graven minimaal 30 cm bedraagt en dat de hedendaagse kistafmetingen 2,42 meter x 1,01 meter bedragen.

¹⁶ Dit komt overeen met 4,5 m² per graf.

¹⁷ Wat de wetgever feitelijk zegt is dat wanneer x% van de bevolking van een gemeente aangesloten is bij een kerk, dan heeft die kerk recht op een eigen begraafplaats met een oppervlakte van ten minste x% van het totale areaal (gemeentelijke) begraafplaatsen.

Hiermee wordt geconcludeerd dat wanneer het beschikbare deel van begraafplaats Tolsteeg ingezet wordt als 'kerkelijke' begraafplaats voor de moslims in gemeente Utrecht, er in beginsel voldaan wordt aan artikel 28 van de wet op de lijkbezorging.

4.4.3 Locatie begraafplaats Soestbergen

Deze gemeentelijke begraafplaats heeft de status van Rijksmonument en beschikt nog maar over beperkte uitgiftemogelijkheden. Daarom is deze begraafplaats niet geschikt om er gedeeltelijk een Islamitische begraafplaats van te maken. Er zijn op Soestbergen geen grote aantallen graven aaneengesloten vrij, zoals bijvoorbeeld op begraafplaats Tolsteeg. Om die reden kunnen er wel individuele graven aan moslims worden uitgegeven, maar geen apart gedeelte (in eigen beheer) worden gegeven.

4.4.4 Locatie begraafplaats Kovelswade

Op de gemeentelijke begraafplaats Kovelswade zijn op het aparte Islamitische grafveld 744 Islamitische (kinder- en volwassenen) graven beschikbaar. Daarvan zijn er momenteel 483 in gebruik en dus nog 261 uit te geven. Er is de komende jaren geen mogelijkheid dit areaal uit te breiden.

Het is weliswaar technisch mogelijk om het Islamitische grafveld af te sluiten van het algemene deel van de begraafplaats en er een aparte toegang naartoe te aan te leggen. Daarmee zou het in gebruik of zelfs eigendom kunnen worden overgedragen aan een Islamitische beheerorganisatie. Maar dit vergt dan een relatief grote investering voor 'slechts' maximaal 261 nog resterend uit te geven graven. Bovendien dienen alle rechthebbenden op de bestaande graven akkoord te gaan met deze verandering. Het strekt daarmee tot de aanbeveling deze wijziging niet door te voeren.

Bovendien is het wenselijk dat er een Islamitisch grafveld onder beheer van de gemeente in stand wordt gehouden, ten behoeve van de moslims die er voor kiezen niet te worden begraven op de mogelijk te realiseren Islamitische begraafplaats.

4.4.5 Locatie begraafplaats Daelwijck

Net zoals op begraafplaats Kovelswade beschikt de gemeentelijke begraafplaats Daelwijck over een volledig ingericht Islamitisch veld. Deze is recent in gebruik genomen en heeft daarom nog relatief veel (185) vrije grafplekken beschikbaar. Net zoals op begraafplaats Kovelswade is het technisch mogelijk dit deel af te schermen en het een eigen toegang te verlenen. Daartoe dient dan wel een extra afslag van de Floridadreef en een brug over het water te worden gerealiseerd. Gezien de geringe grafcapaciteit op het Islamitische vak is deze investering echter niet aan te bevelen. Net als bij Kovelswade wordt met dezelfde argumenten daarom aanbevolen dit niet te doen.

5. Uitgangspunten

In dit hoofdstuk zijn op basis van de resultaten van de verkenning enkele uitgangspunten geformuleerd waarop de Islamitische begraafplaats kan worden gerealiseerd. Deze dienen nog in de verdere uitwerking te worden getoetst op juistheid, volledigheid en juridische haalbaarheid.

Beoogd houder (exploitant)

De wet op de lijkbezorging gebruikt de term ‘houder’ voor de exploitant van een begraafplaats.

- a. De houder heeft een aantoonbaar diepgeworteld netwerk en maatschappelijke relevantie in de gemeente Utrecht;
- b. Het initiatief dient aantoonbaar gedragen te worden door de Utrechtse islamitische gemeenschap;
- c. De houder is bij voorkeur een ‘kerkgenootschap’ of, in lijn met de geest van de wet op de lijkbezorging, een religieuze organisatie;
- d. De houder heeft geen commercieel belang en past geen verdienmodel toe;
- e. De houder heeft een aantoonbaar transparant, door de overheid toetsbaar, en solide financieel beleid om de begraafplaats te exploiteren.

Locatie

- f. De beoogde locatie voor de Islamitische begraafplaats is een daarvoor beschikbaar deel op de algemene begraafplaats Tolsteeg;
- g. De beoogde locatie wordt uitgeven in erfpacht.

Lokale voorziening

- h. De houder behartigt de belangen van de moslims die woonachtig zijn binnen de gemeente Utrecht;
- i. De gemeente spreekt de voorkeur uit dat de houder geen onderscheid maakt in Islamitische stroming of land van herkomst en dat geen moslim uit de gemeente Utrecht wordt uitgesloten;
- j. De houder zet zich in om langdurig te voorzien in voldoende begraafcapaciteit zodat ook komende moslimgeneraties in de gemeente Utrecht gebruik kunnen maken van de Islamitische begraafplaats.

Uitwerkingsplan

- k. De gemeente stelt in een co-creatie met de beoogd houder een uitwerkingsplan op;
- l. In het uitwerkingsplan worden afspraken gemaakt over hoe wordt omgegaan met, of invulling gegeven wordt aan, de volgende aspecten:
 - De inrichting en de fysieke begrenzing van de Islamitische begraafplaats;
 - Het beheer en het onderhoud van de Islamitische begraafplaats;
 - De voorbereiding en de fysieke uitvoering van de uitvaartwerkzaamheden;
 - Het contact en de communicatie met de doelgroep en de omliggende buurt;
 - De verantwoordelijkheid over de duur van de aangeboden termijn van grafkrust;

- De uitvoering van de administratieve taken;
 - De verdeling en de dekking van de eenmalige en structurele kosten;
 - De financiële zelfstandigheid van de houder;
 - De situatie op de lange termijn waarin door de houder eventueel niet meer kan worden voldaan aan de uitvoering van afspraken, verplichtingen en/ of exploitatie.
- m. De afspraken tussen de gemeente en de houder zijn in beginsel gebaseerd op een groeimodel, waarin:
- De houder steeds meer groeit naar zelfstandigheid en de gemeente steeds meer 'loslaat';
 - De mogelijkheid er is om tussentijds te evalueren en bij te sturen, bijvoorbeeld wanneer toekomstige generaties van de doelgroep andere eisen of wensen heeft;
 - De afstemming groeit in efficiency, verwachtingen en probleem-signalerend en probleemoplossend vermogen.

BIJLAGE A: De begraafplaatsen in gemeente Utrecht

Hieronder zijn alle, voor zover bekend, 10 algemene en bijzondere begraafplaatsen in de gemeente Utrecht benoemd en zo mogelijk kort toegelicht.

De algemene begraafplaatsen (in eigendom en beheer van de gemeente), van groot naar klein

1. Algemene begraafplaats Tolsteeg (Maansteenweg 1 in Hoograven)
 - De bruto oppervlakte bedraagt 83.037 m². Dit is inclusief algemene delen als bebouwing, toegang, wegen en paden, structureel groen en bomen, taluds en oppervlaktewater.
 - De netto oppervlakte bedraagt 16.265 m². Dit is het effectieve deel van de begraafplaats om in te begraven.
 - De begraafplaats is in 1934 gerealiseerd.
 - Op deze begraafplaats staat een aula en het kantoor voor de begraafplaatsbeheerders.
2. Algemene begraafplaats Daelwijck (Floridadreef 11 in Overvecht)
 - De bruto oppervlakte bedraagt 58.944 m².
 - De netto oppervlakte bedraagt 10.923 m².
 - De begraafplaats is in 1967 in gebruik genomen.
 - Op deze begraafplaats is een Islamitisch grafvak, met een netto oppervlakte van 1.848 m².
3. Algemene begraafplaats Soestbergen (Gansstraat 167 in Oost)
 - De bruto oppervlakte bedraagt 58.571 m².
 - De netto oppervlakte bedraagt 21.403 m².
 - De begraafplaats is in 1830 in gebruik genomen en heeft thans de status van rijksmonument.
 - Deze begraafplaats heeft een speciaal grafvak voor Oud-Katholieken.
4. Algemene begraafplaats Kovelswade (Koningsweg 47 in Oost)
 - De bruto oppervlakte van de gehele begraafplaats bedraagt 57.830 m².
 - De netto oppervlakte daarbinnen bedraagt 16.773 m².
 - De begraafplaats stamt uit 1901.
 - Deze begraafplaats heeft sinds de jaren '80 een Islamitisch grafvak, met een netto oppervlakte van 3.604 m².

De som van de netto, effectieve, begraafoppervlakte bedraagt 65.363 m².

Uitzonderlijke situatie: locatie Hamlaan

- Het terrein is in eigendom van de gemeente.
- Het terrein heeft de bestemming begraafplaats, maar het is geen begraafplaats.

De bijzondere begraafplaatsen

5. RK begraafplaats St. Barbara (Prinsesselaan 2).
6. RK parochiële begraafplaats Mariakerk (Pastoor Boelenslaan 11, De Meern).
7. RK begraafplaats Vleuten (Pastoor Ohlleen 34a, Vleuten). De oppervlakte bedraagt 4.300 m².
8. Protestantse begraafplaats De Meern (Zandweg 148, De Meern).
9. PK begraafplaats Vleuten (Europaweg 18, Vleuten). De oppervlakte bedraagt 3.100 m².
10. Joodse begraafplaats (Zandpad 2).
 - Deze particuliere begraafplaats is nog steeds in gebruik.
 - De begraafplaats is een rijksmonument en stamt uit 1808.
 - Er staan circa 800 grafstenen.
 - De eigenaar is het Nederlands Israëlitisch Kerkgenootschap en het beheer wordt uitgevoerd door de Stichting Joodse Begraafplaats.

BIJLAGE B: Processtappen behoefte aan Islamitische begraafplaats

Onderstaand is chronologisch weergegeven op welk moment welke stap is genomen om zo mogelijk te komen tot een Islamitische begraafplaats in gemeente Utrecht.

April 2004:	Stichting BIBIN (Bijzondere Islamitische Begraafplaatsen In Nederland), Utrecht wordt opgericht, ingeschreven in de Kamer van Koophandel. De activiteit is “Het realiseren van bijzondere islamitische begraafplaatsen met eeuwigdurend grafrecht”.
April – juni 2014:	Aanbesteding ontwikkeling algemene begraafplaats Hamlaan. BIBIN toont interesse, maar schrijft niet in.
1 december 2014:	De gemeente vraagt BIBIN of het interesse heeft in de ontwikkeling en exploitatie van een algemene begraafplaats, zonder aula en/ of zonder rouwcentrum.
16 februari 2015:	BIBIN voert overleg met de gemeente over de locatie Hamlaan. Er wordt gesproken over enerzijds de wens van de gemeente om te komen tot een algemene begraafplaats en anderzijds de wens van BIBIN tot de ontwikkeling van een Islamitische begraafplaats. De ambitie van BIBIN sluit niet aan op de eis van de gemeente.
10 juli 2017:	Raadsbrief Beëindigen ontwikkeling begraafplaats Hamlaan (referentie 1922555/1705171501-PT). • Ondanks het uitgebreide aanbestedingstraject zijn potentiële marktpartijen er uiteindelijk niet in geslaagd een haalbaar plan te maken voor het realiseren van een openbare (algemene) begraafplaats aan de Hamlaan. • Mocht er in de toekomst toch sprake zijn van nieuwe inzichten of nieuwe initiatieven voor een openbare (algemene) begraafplaats dan blijft dat mogelijk. • Het plan van BIBIN voor een Islamitische begraafplaats sloot niet aan bij de wens van de buurt en gemeenteraad voor een openbare (algemene) begraafplaats.
27 januari 2019:	Raadsfractie DENK stelt schriftelijke vragen over Islamitische begraafplaatsen Utrecht (SV 2019, nr. 18). Een vraag luidt: “Wat moet BIBIN doen om een Islamitische begraafplaats (op de Hamlaan of elders) met eeuwige grafrust in Utrecht te realiseren? Welke stappen moeten daarvoor genomen worden en binnen welke termijn kunnen ze dit realiseren?”
20 februari 2019:	Het college beantwoordt de vragen van DENK, waaronder: “Het oprichten, exploiteren en onderhouden van bijzondere begraafplaatsen is geen gemeentelijke taak. Eeuwige grafrust, betekent ook eeuwig zorgdragen voor het graf. Het college staat open voor initiatieven van partijen die een bijzondere begraafplaats in Utrecht willen oprichten, exploiteren en onderhouden. BIBIN kan een gedetailleerd initiatiefvoorstel met een concrete locatie aanleveren. Daarna wordt dit getoetst en bekeken welke procedure (i.r.t. bestemmingsplan, draagvlak etc.) nodig is”.

- 18 juni 2019: E-mail van de gemeente aan de initiatiefnemer voor een Chinese begraafplaats op locatie Hamlaan (de heer Van den Oosten).
- Een Chinese begraafplaats behoort helaas niet tot de mogelijkheden.
 - De Hamlaan is bestemd voor een openbare/ algemene begraafplaats, wat betekent dat iedereen (ongeachte komaf of religie) er begraven kan worden.
 - Nu er geen partij gevonden is die hier een algemene begraafplaats (zonder crematorium) kan exploiteren heeft dit gebied een parkachtige invulling gekregen.
 - Op dit moment zijn er diverse maatschappelijke functies waarvoor een locatie wordt gezocht en daarvoor wordt ook naar het gebied bij de Hamlaan gekeken. De gemeente is daarom niet voornemens dit terrein te verkopen aan een private partij (voor een begraafplaats of anderszins).
 - Als u voor een andere locatie een initiatiefvoorstel heeft, zal dit worden getoetst en wordt bekeken of een bestemmingswijziging op die locatie mogelijk is.
 - Op de bestaande begraafplaatsen zijn er ook mogelijkheden voor Chinese graven. Als men een eigen vak wil, is daar op Tolsteeg en Daelwijck ruimte voor.
- 26 maart 2020: De Tweede Kamer verwerpt de motie van DENK. De motie is een verzoek om met gemeenten in gesprek te treden om op korte termijn locaties te realiseren waar begraven kan worden met eeuwige grafrust.
- 5 april 2020: Brief van SMUO aan de burgemeester.
- SMUO doet een beroep op de gemeente Utrecht voor het creëren dan wel mogelijk maken van islamitische rustplekken met eeuwige grafrust in Utrecht, zodanig dat islamitische overledenen met alle zorg hier begraven kunnen worden.
 - De Islamitische gedeelten op de gemeentelijke begraafplaatsen in Utrecht voldoen niet aan de voorwaarden voor een islamitische begrafenis omdat deze, ondanks de grafrechten voor onbepaalde tijd, geen eeuwige grafrust bieden.
 - SMUO is bereid een bijdrage te leveren in instrumenten en middelen voor zover dat nodig is.
- 8 april 2020: BIBIN mailt de burgemeester.
- BIBIN heeft kennisgenomen van het feit dat het Gemeentebestuur inmiddels welwillend is geworden voor het realiseren van een Islamitische begraafplaats in Utrecht.
 - Gelet op de huidige behoefte en de grote urgentie zou BIBIN, mede namens de Utrechtse moskeeën, graag op korte termijn met de gemeente een gesprek hierover willen voeren.
- 15 april 2020: De burgemeester mailt naar BIBIN en naar SMUO.
- Er zijn ook andere belangstellenden.
 - Wij hebben recht voor onbepaalde tijd.

- Eeuwige grafrechten kunnen niet worden toegezegd, eeuwigheid bestaat niet.
- “Uiteraard staat het u, en andere islamitische organisaties, vrij om grond te kopen en de gemeente te vragen in het bestemmingsplan toe te laten dat op deze grond wordt begraven. Op voorhand is daarbij niet te zeggen of deze toestemming kan worden verleend. Ook is op voorhand niet te zeggen of de eis om op die grond eeuwige grafrechten uit te geven zal worden getolereerd”.

21 april 2020: Islamitisch Cultureel Centrum Moskee Omar Al Farouk stuurt een mail naar de burgemeester.

- Eeuwig afgekochte grafrechten zijn duur.
- Wij doen een beroep op de gemeente Utrecht om de prijzen voor eeuwige grafrecht te verlagen.
- Indien dit niet haalbaar is, dan is het verzoek vanuit de moslimgemeenschap om een stuk grond beschikbaar te stellen, zodat de moslims begraven kunnen worden met eeuwige grafrechten.

21 april 2020: SMUO mailt naar de burgemeester.

- Ik wil u als onze burgervader vragen ons te ondersteunen of begeleiden bij de realisatie van onze behoefte.

24 april 2020: Eerste begraafing op de Islamitische begraafplaats Zuidlaren (gemeente Tynaarlo).

24 april 2020: Raadsbrief update corona, met aanvullende informatie over Islamitisch begraven. Het college meldt aan de raad:

- Op alle Utrechtse begraafplaatsen kan het grafrecht verleend worden voor onbepaalde tijd. Als de rechthebbende van een grafrecht voor onbepaalde tijd overlijdt en is begraven blijft het recht in stand als de erfgenamen dat recht op hun naam laten overschrijven. Het recht vervalt dus als de overschrijving niet plaatsvindt. Ook bestaat de mogelijkheid de stoffelijke resten op een later tijdstip te verplaatsen. Van die mogelijkheid wordt nu al gebruik gemaakt. Wij zijn van mening dat wij voldoende aanbod hebben voor een ieder die langdurige grafrust wenst. Wij zullen daarom geen noodverordening instellen die (tijdelijk) eeuwige graven op de algemene begraafplaatsen mogelijk maakt. Wel zullen wij de mogelijkheden onderzoeken om particuliere initiatieven te ondersteunen en zullen daarop later schriftelijk bij u terugkomen.
- Op de begraafplaatsen Kovelswade (Utrecht Oost) en Daelwijck (Overvecht) zijn islamitische grafvakken aangelegd. De graven liggen in de voor moslims gewenste richting. Op de grafvakken staat een bord met een islamitische gebedstekst, tot stand gekomen in samenwerking met islamitische uitvaartorganisaties. Bij de uitvaart worden islamitische uitvaartrituelen ondersteund. Zo is er meestal sprake van begraven kort na het overlijden (minimaal 36 uur), wordt ruimte geboden aan het zelf in het graf leggen van de overledene en mogen de nabestaanden het graf zelf sluiten met medewerking van de begraafplaatsmedewerkers.

28 april 2020: BIBIN reageert op de mail van de burgemeester van 15 april jl.

- BIBIN koopt de grond en zorgt voor het onderhoud en beheer van de begraafplaats.

- Maar de medewerking van de gemeente is in deze cruciaal. Wij hopen op uw steun.

7 mei 2020: De burgemeester reageert op de mail van SMUO van 21 april jl. en op de mail van BIBIN van 28 april jl.

- Wij zijn van mening dat wij voldoende aanbod hebben voor een ieder die langdurige grafrust wenst. Er zijn Islamitische delen op 2 algemene begraafplaatsen en grafrechten voor onbepaalde tijd kunnen worden verleend.
- Wij hebben, naar aanleiding van uw en andere vragen namens islamitische organisaties en vragen uit de gemeenteraad, toegezegd dat wij de mogelijkheden zullen onderzoeken om particuliere initiatieven te ondersteunen. Zodra hierover meer duidelijkheid is, zullen wij daarop schriftelijk bij u terugkomen en uiteraard is er dan ook de mogelijkheid voor een gesprek.

12 mei 2020: Brief van Milli Görüs Amsterdam aan het college. De brief is algemeen en waarschijnlijk aan meerdere gemeentes verstuurd. De briefschrijver wil:

- Dat de uitgifte van eeuwigdurend grafrechten op de bestaande algemene begraafplaatsen mogelijk wordt gemaakt.
- Daarnaast dient te worden gezocht naar de denkbare oplossing dat een islamitische begraafplaats in eigen beheer wordt gesticht. Hiervoor wordt de ondersteuning van de gemeente bij het vinden van geschikte locatie(s) in de regio en uw (planologische) medewerking gevraagd. De stichting beschikt over de financiële middelen hiervoor.

14 mei 2020: De burgemeester reageert per mail op de brief van 12 mei jl. van Milli Görüs.

- Wij zijn van mening dat wij voldoende aanbod hebben voor een ieder die langdurige grafrust wenst. Er zijn Islamitische delen op 2 algemene begraafplaatsen en grafrechten voor onbepaalde tijd kunnen worden verleend.
- Wij hebben, naar aanleiding van uw en andere vragen namens islamitische organisaties en vragen uit de gemeenteraad, toegezegd dat wij de mogelijkheden zullen onderzoeken om particuliere initiatieven te ondersteunen. Zodra hierover meer duidelijkheid is, zullen wij daarop schriftelijk bij u terugkomen en uiteraard is er dan ook de mogelijkheid voor een gesprek.

15 mei 2020: De Landelijke Organisatie van Begraafplaatsen (LOB) stuurt een brief aan de minister van Binnenlandse Zaken met het dringende advies om het systeem van uitgifte van graven voor onbepaalde tijd te handhaven en niet de weg vrij te maken om graven uit te geven met eeuwigdurende grafrechten.

18 mei 2020: De burgemeester reageert op de mail van 21 april jl. van Moskee Omar Al Farouk.

- Wij zijn van mening dat wij voldoende aanbod hebben voor een ieder die langdurige grafrust wenst. Er zijn Islamitische delen op 2 algemene begraafplaatsen en grafrechten voor onbepaalde tijd kunnen worden verleend.
- Het is mogelijk om financiële bijstand te krijgen wanneer de kosten voor een begrafenis in Nederland niet door de nabestaanden gedragen kunnen worden. Deze betaling, die wordt gedaan als bijzondere bijstand, bedraagt maximaal €3.000 en voorziet maximaal in een graf voor tien jaar.

- De gemeente stelt geen aparte regeling in waarbij grafrechten goedkoper dan anders worden aangeboden.

28 mei 2020: De raad bespreekt motie 91 (Een Islamitische begraafplaats met eeuwige grafrust in Utrecht).

- De motie gaat er vanuit dat eeuwige grafrust in Utrecht niet mogelijk is.
- Er zijn initiatiefnemers die bereid zijn om een islamitische begraafplaats te realiseren in Utrecht door een stuk grond te kopen, mits de gemeente(raad) hier ruimte voor geeft.

10 juni 2020: Wethouder Diepeveen overlegt met de voorzitters van:

- Milli Görüs Utrecht;
- Islamitisch Cultureel Centrum Moskee Omar Al Farouk;
- Ulu moskee;
- SMUO.

11 juni 2020: Wethouder Diepeveen overlegt met BIBIN.

18 juni 2020: Mr. Van der Putten meldt dat hij de belangen van BIBIN behartigt en richt zich tot de raad:

- Het verzoek wordt ingediend 'om hulp bij de wens om in Utrecht een bijzondere begraafplaats van en voor moslims aan te leggen', conform artikel 38 in de wet op de lijkbezorging.
- De reden is de wens tot 'eeuwigdurende grafrust'.
- Dit is 'alleen mogelijk wanneer zij over eigen begraafplaatsen beschikken'. Want de eigenaar van een begraafplaats is niet beperkt door het moeten toepassen van grafrechten voor bepaalde of onbepaalde tijd, zoals bij algemene begraafplaatsen het geval is. Bij vol eigendom van de grond kan onbeperkte grafrust worden gegarandeerd.'
- Van der Putten treedt graag op korte termijn in overleg met het college om een voorstel aan de raad te kunnen voorbereiden.

22 juni 2020: De brief van Van der Putten van 18 juni jl. is aan de raad aangeboden (raad 9 juli).

23 juni 2020: Het college besluit:

1. Een startnotitie op te stellen, waarin de mogelijkheden, belangen en randvoorwaarden voor het realiseren van een islamitische begraafplaats in eigen beheer in Utrecht verder worden verkend en waarin tenminste de volgende elementen aan bod komen:
 - a. De wettelijke kaders
 - b. De haalbaarheid van een initiatief
 - c. Locatieonderzoek bestaande en nieuwe locaties
 - d. De rol van de gemeente in de periode na de besluitvorming over de startnotitie
2. De raad te informeren met bijgevoegde brief.

Een projectleider wordt aangesteld om de startnotitie te maken. De startnotitie wordt in oktober 2020 naar de raad gestuurd. Bij het maken van de startnotitie

worden de initiatiefnemers betrokken. Daarnaast zal worden gezocht naar een brede vertegenwoordiging van de moslimgemeenschap.

24 juni 2020: Raadsbrief Islamitisch begraven (kenmerk 7705204).

- Wethouder Diepeveen heeft gesprekken gevoerd met de initiatiefnemers.
- De wens om te worden begraven op een Islamitische begraafplaats neemt toe, met name bij de jongere generaties.
- Voorwaarde is dat er voor elke moslim die dat wenst een betaalbaar graf is dat nooit wordt geruimd.
- Men voelt zich op de algemene begraafplaatsen onvoldoende vrij om rouwrituelen te uiten naar islamitisch gebruik. Er is de wens om een eigen gebedsruimte, bewassingsruimte en bezoekeruimte op een begraafplaats te hebben.
- Om dit te realiseren willen de initiatiefnemers een particuliere islamitische begraafplaats in eigen beheer oprichten.
- De initiatiefnemers stellen dat de gemeenschap voldoende financiële middelen beschikbaar zal stellen om een particulier initiatief te realiseren en in de toekomst te onderhouden.
- De initiatiefnemers zijn:
 - (de voorzitters) Milli Görüs Utrecht, de Omar Farouq moskee, de Ulu moskee en Samenwerkingsverband Moskeeën Utrecht en Omgeving (SMUO) die 15 moskeeën in Utrecht en omgeving vertegenwoordigt;
 - BIBIN, die zich inzet voor het overal in Nederland realiseren van bijzondere islamitische begraafplaatsen, in samenwerking met plaatselijke moskeeën.
- De vertegenwoordigde moskeebesturen nemen deel aan een breder overleg van voorzitters van moskeeën in/rondom Utrecht. Zij zeggen te willen werken aan vergroting van het draagvlak.
- We hebben een eerste stap gezet om ons breed te informeren over de wensen van initiatiefnemers en de in het geding zijnde particuliere en publieke belangen.
- Wij willen samen met de initiatiefnemers een onderzoek starten naar de haalbaarheid van het realiseren van een particuliere islamitische begraafplaats in Utrecht.
- Initiatieven moeten aantoonbaar gedragen worden door de Utrechtse islamitische gemeenschap.
- Ook dienen de diverse scenario's voor het bepalen van potentiële locaties te worden overwogen, waarbij een variant kan zijn dat gebruik wordt gemaakt van ontstane ruimte op de algemene begraafplaatsen.
- Wij willen u in oktober 2020 de startnotitie sturen.

1 juli 2020: BIBIN stuurt een presentatie over BIBIN naar de griffie t.b.v. de raadsvergadering van 9 juli. In de presentatie is onder meer opgenomen:

- Algemene begraafplaatsen, inclusief de Islamitische delen daarvan, garanderen niet de eeuwige grafcrust.
- BIBIN heeft als doel het verwerven en exploiteren van islamitische begraafplaatsen in Nederland.
 - BIBIN heeft de ambitie dat in 2030 in iedere provincie minimaal één islamitische

begraafplaats is gerealiseerd.

- BIBIN heeft de beschikking over financiële middelen waarmee direct een aanbetaling kan worden gedaan voor de realisatie van een begraafplaats in Utrecht. Door de grote achterban en de landelijke bekendheid van BIBIN is een inzamelingscampagne ten behoeve van de grondaankoop gegarandeerd succesvol. De kennis en ervaring om deze acties te organiseren is in ruime mate aanwezig bij BIBIN.
- BIBIN beschikt over een uitgebreid netwerk van moskeeën en islamitische koepelorganisaties binnen Nederland.
- BIBIN zorgt ervoor dat iedere locatie zelfvoorzienend is. Iedere locatie wordt ondersteund met een jaarlijkse contributie van de lokale moskeeën.
- Elke begraafplaats krijgt een eigen rouwcentrum. In dit rouwcentrum worden de uitvaartdiensten verzorgd. Wordt een rouwcentrum op locatie niet toegestaan, dan wordt aan een lokale moskee uit die regio alle benodigde materiaal ter beschikking gesteld om de uitvaartdienst te verzorgen.
- Op de begraafplaatsen worden de paden voorzien van koepels met daarop zonnepanelen, de opbrengst hiervan komt ten goede van de begraafplaats.

9 juli 2020: De raad (commissie Stad en Ruimte) is geïnformeerd over de brief van Mr. Van der Putten van 18 juni jl. (20/LIS32). De brief is als ingekomen stuk toegevoegd aan de raadsvergadering van 9 juli 2020.

Afdoeningsadvies: ter afdoening in handen stellen van het college. De raad ontvangt een afschrift van het antwoord.

23 juli 2020: De gemeente reageert (kenmerk 7778587) aan Mr. Van der Putten n.a.v. zijn brief van 18 juni als volgt:

- Uw brief is door de gemeenteraad ter beantwoording in handen van het college gesteld.
- Op 11 juni jl. heeft wethouder Diepeveen overleg gevoerd met BIBIN.
- De wethouder heeft ook met andere initiatiefnemers en met uitvaartorganisaties gesproken.
- De uitkomsten van die gesprekken zijn aan de raad (raadsbrief 25 juni 2020, kenmerk 7705204) aangeboden.
- Wij starten in nauwe samenhang met de initiatiefnemers een onderzoek naar de haalbaarheid van het realiseren van een particuliere islamitische begraafplaats in Utrecht.
- Wij zullen hiertoe contact opnemen met BIBIN.

24 juli 2020: Mr. Van der Putten mailt aan de gemeente dat hij niet akkoord is met de reactie van de gemeente van 23 juli jl. op zijn brief van 18 juni jl.

27 juli 2020: SMUO nodigt wethouder Diepeveen uit voor overleg.

26 augustus 2020: Wethouder Diepeveen en de projectleider van de gemeente overleggen met SMUO en Milli Gorus.

28 augustus 2020: De projectleider van de gemeente Utrecht en SMUO en Milli Gorus ontmoeten elkaar op begraafplaats Tolsteeg.

- 4 september 2020: De projectleider voert overleg met de Ulu Moskee.
- 7 september 2020: E-mail met brief aan Mr. Van der Putten, in reactie op zijn e-mail van 24 juli jl.
- 14 september 2020: E-mail reactie van Mr. Van der Putten.
- 18 september 2020: De projectleider overlegt met Mr. Van der Putten en BIBIN.
- 18 september 2020: De projectleider overlegt met SMUO, de Ulu moskee en Milli Görüs.
- 19 september 2020: De projectleider stuurt een e-mail naar Mr. Van der Putten en BIBIN.
- 21 september 2020: Mr. Van der Putten mailt de projectleider.
- 30 september 2020: De projectleider overlegt met BIBIN en Mr. Van der Putten op begraafplaats Tolsteeg.
- 8 oktober 2020: De projectleider bezoekt de Islamitische begraafplaats in Zuidlaren.
- 8 oktober 2020: Het samenwerkingsverband SMUO, Milli Gorus Utrecht, Diyanet Ulu Moskee en Moskee Omarul Farouk dient de Projectbrief/ het Werkdocument Islamitische Begraafplaats Utrecht, met de ondertitel Eeuwigdurende grafrust voor moslims, in. De Projectbrief wordt ondersteund met intentieverklaringen van moskeeën.
- 12 oktober 2020: De projectleider bezoekt het kantoor van BIBIN in De Meern.
- 14 oktober 2020: BIBIN dient een Presentatie en het Ondernemersplan in.
- 5 november 2020: SMUO geeft ter verduidelijking aan dat de doelgroep bestaat uit de moslims uit de gemeente Utrecht.

BIJLAGE C: Kenmerken islamitische begraving en begraafplaats

In deze bijlage is geprobeerd zo nauwkeurig mogelijk weer te geven wat de essenties en kenmerken zijn van de Islamitische begraafrituelen en Islamitische begraafplaatsen. Als bronnen hiervoor is een aantal websites gebruikt. Er is geprobeerd zo nauwkeurig en compleet mogelijk om te gaan met de verkregen informatie. Deze informatie is niet getoetst door een deskundige op dit gebied.

Eeuwige grafrust

Het is belangrijk te begrijpen dat in de Islam de dood niet wordt gezien als het einde van het leven, maar als een overgang. Bij de dood wordt slechts het lichaam gescheiden van de ziel. De ziel gaat naar de tussenwereld en functioneert verder zonder lichaam. Om te kunnen horen, zien en denken is het (aardse) lichaam niet meer vereist. Het kan worden vergeleken met dromen tijdens het aardse leven. De grafperiode - de periode waarin het lichaam is begraven - is de tussenwereld tussen het aardse leven en het hiernamaals. In de grafperiode wacht men op de Dag des Oordeels. De ziel zal na de grafperiode terugkeren naar haar herschapen lichaam in het graf (er is sprake van wederopstanding). Na de wederopstanding zal de ziel met lichaam worden beoordeeld voor alle daden die de overledene heeft verricht tijdens het aardse leven. Uit dit oordeel volgt voor het lichaam en de ziel de hel of de hemel. De dood is daarmee dus geen einde, maar een overgang. Om die reden mag het stoffelijk overschot niet worden gecremeerd en is oneindige grafrust dus van groot belang. Het is daarom niet toegestaan het stoffelijk overschot op te graven, samen te voegen met en ander stoffelijk of te ruimen.

Zo snel mogelijk begraven

Het begraven van het stoffelijk overschot gebeurt zo snel mogelijk, het liefst binnen 24 uur. Het uitgangspunt is namelijk dat de ziel 'lijdt' zo lang het niet is begraven.

Ieder een eigen graf

Elk lichaam wordt in een eigen graf begraven. De graven zijn daarom één-diep.

Het graf

Het graf is bij voorkeur bekelderd met betonnen platen of bekisting. Het graf ligt richting Mekka. De overledene wordt op de rechterzijde begraven, met zicht op Mekka. Zo mogelijk wordt hierom een spleet in het graf aangebracht en daarom dienen de wanden stevig te zijn. De begraving vindt plaats in een naadloze lijkwade (geen kleren en geen kist).

Voorzieningen op de begraafplaats

Op de begraafplaats dient, bij voorkeur, de beschikking te zijn op:

- een eigen gebedsruimte;
- een bewassingsruimte;
- een bezoekeruimte;

- een tafel (tableau) bij de ingang van de begraafplaats, als markering voor de plek waar in de nabijheid van het stoffelijk overschot wordt gebeden. Na het gebed wordt het stoffelijk overschot naar het graf gebracht.
- Een waterkraan, zodat de bezoekers zich kunnen wassen voorafgaand aan het gebed.
- De begraafplaats is alleen voor moslims en vormt één (Islamitisch) geheel. De begraafplaats is afgescheiden van niet-Islamitische begraafplaatsen of grafvelden en bij voorkeur omheind. Een bord bij de ingang geeft aan dat het een Islamitische begraafplaats betreft.

Grafbedekking

Grafbedekkingen zijn sober en vormen geen verwijzing naar een aardse status of een succesvol leven. Iedere moslim is namelijk gelijk. De plaats op de begraafplaats kent evenmin een onderscheid in status of voorkeur.

Kosten

De kosten zijn in beginsel eenmalig en alleen bedoeld voor het begraven en de grafbedekking. Omdat geen rekening wordt gehouden met een ruiming in de toekomst en dus ook geen grafrechten hoeven te worden verlengd en de grafbedekking slechts sober is en daarom makkelijk, wanneer de situatie zich voordoet of wanneer daar behoefte aan is, kan worden hersteld, wordt er geen geld gereserveerd of afspraken daarover gemaakt voor de toekomst. Het eventuele beheer is niet toegewezen aan 1 persoon, maar is een collectieve verantwoordelijkheid. Het begrip 'rechthebbende' past dan ook niet in de Islamitische cultuur. Begraven is een eenmalige actie. De voorkeursvolgorde voor het betalen van de eenmalige kosten voor begraven is:

1. De overledene betaalt zelf; de kosten worden gedekt uit het vermogen van de overledene.
2. De nabestaanden (de wettelijke erven) betalen voor de begravenis.
3. De moslimgemeenschap draagt de kosten.

BIJLAGE D: Begraaf(plaatsen)beleid gemeente Utrecht

De vigerende gemeentelijke regelgeving is voor het laatst in 2016 vastgelegd en vastgelegd in de Beheerverordening gemeentelijke begraafplaatsen Utrecht. Uit deze regelgeving zijn ten behoeve van deze startnotitie de volgende onderdelen van belang:

Conform artikel 7 kan de burgemeester toestemming geven om een stoffelijk overschot, zie artikelen 16 en 17 van de wet, binnen 36 uur na het overlijden begraven.

Er worden grafrechten verleend op een particulier graf voor de duur van 10 jaar of voor onbepaalde tijd. De in eerste instantie verleende termijn van 10 jaar kan op tijdig verzoek telkens voor de duur van 5 of 10 jaar worden verlengd (artikel 15). De gemeente stelt als verdere voorwaarden voor het in standhouden van het graf of de grafbedekking dat:

- er een levende rechthebbende bekend is. Overschrijven dient binnen 6 maanden plaats te vinden en in beginsel een familielid te zijn. Alleen bij uitzondering kan hiervan worden afgeweken (artikel 17);
- de grafbedekking wordt onderhouden. Bij structurele nalatigheid wordt de grafbedekking mogelijk verwijderd (artikel 21).

In de gemeente Utrecht is de (on)mogelijkheid van uitgifte van grafrechten voor onbepaalde tijd de afgelopen decennia een aantal maal gewijzigd¹⁸. Sinds 2017 is het (weer) wel mogelijk om een grafrecht voor onbepaalde tijd te kopen.

Het tarief van een grafrecht voor onbepaalde wordt jaarlijks vastgesteld. De tarieven voor 2020 zijn:

- begraafing in een nieuw particulier graf plus grafonderhoud voor onbepaalde tijd: € 12.032
- begraafing in een nieuw particulier kindergraf plus grafonderhoud voor onbepaalde tijd: € 5.405

Bij vervallen grafrechten wordt ten minste een jaar voorafgaand aangekondigd dat de gemeente voornemens is het graf te ruimen (artikel 24).

Specifiek ten aanzien van de delen van de begraafplaats die in gebruik zijn door kerkgenootschappen, kan het college afwijkende regels afspreken met het bestuur van het kerkgenootschap inzake de grafbedekkingen, de openstelling en de inrichting van het begraafplaatsgedeelte voor het kerkgenootschap (artikel 25).

In het Uitvoeringsbesluit Beheerverordening gemeentelijke begraafplaatsen Utrecht is dit als volgt nader gespecificeerd: “Een afgescheiden gedeelte van de begraafplaats Soestbergen valt onder toezicht van het Oudkatholiek kerkgenootschap in Utrecht. Hier mag slechts worden begraven na toestemming van dit kerkgenootschap. Voor het begraven en de grafbedekking gelden de tarieven en voorschriften van de algemene begraafplaatsen”.

¹⁸ Tot 1965 zijn alle grafrechten voor onbepaalde tijd uitgegeven. In de periode 1965 – maart 1987 was er geen mogelijkheid voor uitgifte van grafrechten voor onbepaalde tijd. In de periode maart 1987 tot en met 2012 was het weer wel mogelijk. In de periode 2013 t/m 2016 niet, maar sinds 2017 is het weer wel mogelijk om een grafrecht voor onbepaalde tijd te verwerven.

BIJLAGE E: Procesverloop Hamlaan

Hieronder is het procesverloop van de mogelijke ontwikkeling van een begraafplaats op de locatie Hamlaan opgenomen. Deze tekst is overgenomen uit de Raadsbrief van 10 juli 2017.

Maatschappelijke wens begraafplaats 'Hamlaan' – 2005

Bewoners van de wijken Vleuten, De Meern en Leidsche Rijn hebben in het verleden het belang aangegeven van een openbare begraafplaats aan de westzijde van Utrecht.

Vaststelling Stedenbouwkundig Programma van Eisen (SPvE) Hamlaan door de raad – oktober 2009

De inpassing van een begraafplaats zonder crematorium passend binnen de eisen van het landinrichtingsplan Haarzuilens was een bestuurlijke wens. Voor de begraafplaats is de haalbaarheid onderzocht, zowel betreft het ontwerp, de capaciteit en de bodemgesteldheid. In het kader hiervan is een concept SPvE opgesteld en vrijgegeven voor consultatie. Het SPvE had als doel een ruimtelijke afweging te maken waarbinnen alle functies (recreatie en begraafplaats) een plek zouden krijgen. Ook werd de ontwikkelpotentie inzichtelijk gemaakt op basis van de stichtingskosten en exploitatiekosten. Op 1 oktober 2009 heeft de gemeenteraad het SPvE 'Hamlaan' vastgesteld en is de marktconsultatie gestart.

Amendement openbare begraafplaats Hamlaan (A30, 2012)

In 2012 is naar aanleiding van een amendement uit de gemeenteraad besloten 'de reservering plankosten Rijnenburg' in het MPG vrij te laten vallen ten gunste van de realisatie (bouwrijp maken) van de openbare begraafplaats aan de Hamlaan'.

Start aanbesteding Hamlaan – 18 april 2014

Na vaststelling van het bestemmingsplan Haarzuilens, waarin de functie 'begraven' was opgenomen, is er op 18 april 2014 gestart met de aanbesteding van een openbare begraafplaats en Aula/Rouwcentrum. Geïnteresseerde partijen konden zich tot 23 juni 2014 inschrijven. Na sluiting van de inschrijftermijn waren er geen inschrijvingen. Belangrijkste redenen voor het ontbreken van inschrijvingen waren, zo blijkt uit navraag bij partijen:

- Het ontbreken van de mogelijkheid tot cremeren in het plan.
- De verplichte combinatie van een rouwcentrum en openbare begraafplaats.

Gewijzigde aanbesteding Hamlaan – oktober 2014

Naar aanleiding van de eerste aanbesteding en de commissiebrief van 28 oktober 2014 is gekeken of de realisatie van een begraafplaats zonder rouwcentrum wel haalbaar was. De partijen die voorafgaand aan de aanbesteding of daarna interesse hadden getoond, zijn daarom op 1 december 2014 nogmaals aangeschreven. Aan hen is de vraag gesteld of zij ook geïnteresseerd waren in de ontwikkeling van een openbare begraafplaats zonder rouwcentrum. Van de vier benaderde partijen

hebben er 2 positief gereageerd namelijk Islamitische begraafplaats BIBIN (Nieuwegein) en Barbara uitvaartverzorging (Utrecht).

Het plan van BIBIN voor een Islamitische begraafplaats sloot niet aan bij de wens van de buurt en gemeenteraad voor een openbare begraafplaats. De andere partij was Barbara Uitvaartverzorging. Tijdens de planontwikkeling zijn verschillende scenario's onderzocht. Er is onderzocht of een gefaseerde ontwikkeling van de openbare begraafplaats mogelijk was. Ook zijn de mogelijkheden voor natuurbegraven bekeken. Dit heeft echter voor de initiatiefnemer niet geleid tot een acceptabele financiële exploitatie van een openbare begraafplaats. Tijdens het traject hebben zich nog andere geïnteresseerden gemeld. Hun ideeën sloten niet aan bij de oorspronkelijke wens van de buurt en gemeenteraad voor een openbare begraafplaats.

BIJLAGE F: Wet op de Lijkbezorging

De landelijke regelgeving inzake begraven en begraafplaatsen is vastgelegd in de Wet op de Lijkbezorging. In de wet is een aparte paragraaf gewijd aan bijzondere begraafplaatsen, in de artikelen 37 t/m 42. Deze zijn hieronder cursief weergegeven geciteerd. Daaronder zijn deze eventueel toegelicht.

Verder zijn de artikelen 27 en 43 tot en met 47 van belang wanneer een (bijzondere) begraafplaats wordt gesloten.

Bijzondere begraafplaatsen

Artikel 37

- 1. Een bijzondere begraafplaats kan slechts worden aangelegd en in stand gehouden door een kerkgenootschap dan wel door een privaatrechtelijke rechtspersoon of een natuurlijk persoon.*
- 2. Onder kerkgenootschap wordt mede verstaan een onderdeel daarvan of een rechtspersoon, in het leven geroepen door een of meer kerkgenootschappen of onderdelen daarvan.*

Interpretatie en toelichting:

De initiatiefnemers zijn conform artikel 37 in de gelegenheid om een bijzondere begraafplaats te realiseren en te gebruiken.

Artikel 38

Een kerkgenootschap is gerechtigd tot het hebben van één of meer kerkelijke begraafplaatsen tot een zodanige uitgestrektheid, als overeenkomt met een redelijk deel van de grond, welke in de gemeente voor begraafplaatsen bestemd is. De gemeenteraad kan aan een kerkgenootschap op zijn verzoek toestaan, meer of grotere begraafplaatsen te hebben, onverminderd het recht van de andere kerkgenootschappen, bedoeld in de eerste volzin.

Interpretatie en toelichting:

Het genoemde recht van een kerkgenootschap is een oud recht, wat in de Begraafwet van 1869 al is opgenomen¹⁹. Dat de grootte van het kerkgenootschap ter plaatse bepalend is voor de grootte van de (bijbehorende) kerkelijke begraafplaats, blijkt uit de Memorie van Toelichting bij de wet uit 1869: *Gezien de beperktheid van de oppervlakte, welke in vele gemeenten voor begraafplaatsen beschikbaar is, wordt de bij dit artikel toegekende aanspraak voor elk kerkgenootschap beperkt tot zodanig deel van het voor begraafplaatsen in de gemeente bestemde arsenaal, als in verband met de*

¹⁹ Artikel 14 van de Begraafwet 1869: "Bijzondere begraafplaatsen kunnen worden aangelegd met verlof en onder toezigt van burgemeester en wethouders der gemeente, waarin de daarvoor bestemde grond is gelegen. Verlof tot het aanleggen eener bijzondere begraafplaats ten behoeve der leden van eene kerkelijke gemeente wordt aan het bestuur dier gemeente niet geweigerd, dan wanneer de aangewezen plaats niet aan de voorschriften der wet voldoet. Ingeval burgemeester en wethouders weigeren het aanleggen eener bijzondere begraafplaats te vergunnen, kan hij, die daartoe verlof vroeg, tegen die weigering bij Gedeputeerde Staten bezwaren indienen. Van het besluit van Gedeputeerde Staten is binnen eene maand hooger beroep bij Ons toegelaten".

plaatselijke sterkte van dat kerkgenootschap redelijk is te achten.” (pagina 12 Memorie van Toelichting 11256).

Een kerkgenootschap dat over een eigen begraafplaats beschikt, kan daarop zijn eigen regels – bijvoorbeeld over de duur van de grafrust – toepassen. Deze regels kunnen daarmee afwijken van de gemeentelijke regelgeving op een algemene begraafplaats. Mede vanwege de historie van dit wettelijk recht, is het wenselijk dat de gemeente bij een dergelijk verzoek een positieve en constructieve grondhouding hanteert en op doelmatige wijze medewerking verleent aan het te doorlopen proces om te komen tot een bijzondere begraafplaats. Dit houdt echter niet in, en daartoe stelt de wet ook geen richtlijnen voor, dat de gemeente grond beschikbaar dient te stellen.

Om aanspraak te maken op een specifieke (minimale) fysieke omvang van een bijzondere begraafplaats, dient derhalve aan twee voorwaarden te worden voldaan:

1. De aanvrager dient een kerkgenootschap te zijn. Om formeel tot kerkgenootschap te kunnen worden beschouwd dient de organisatie:
 - a. Geregistreerd te zijn in het handelsregister (artikel 5 van de Handelsregisterwet 2007). Het register wordt bijgehouden door de Kamer van Koophandel. Een uitzondering hierop is de situatie dat het kerkgenootschap deel uitmaakt van een groter verband van kerkgenootschappen. Dan dient het hoogste aggregatieniveau daarvan te worden geregistreerd.
 - b. Een statuut (of een codex, kerkorde, reglement of leefregels) te hebben. Het statuut bevat de religieuze grondslag, de geloofsleer of geloofsbelijdenis van het kerkgenootschap, regels omtrent het lidmaatschap, procedures voor de aanstelling en het ontslag van de leidinggevende personen of colleges en voorschriften over de financiële huishouding.
2. De aanvrager dient aantoonbaar te maken hoeveel leden het heeft, om aanspraak te kunnen maken op *een zodanige uitgestrektheid, als overeenkomt met een redelijk deel van de grond, welke in de gemeente voor begraafplaatsen bestemd is*.
 - a. Wanneer bijvoorbeeld 5% van de inwoners van een gemeente lid is van het kerkgenootschap van de aanvrager, dan heeft dat kerkgenootschap recht op een bijzondere begraafplaats met een oppervlakte van (minimaal) 5% van het totaal areaal grond in die gemeente met de bestemming begraafplaats.
 - b. De totale hoeveelheid (aantal en oppervlaktes) van de grond in de gemeente met de bestemming begraafplaats dient dus bekend te zijn.

Artikel 39

1. *Voor zover een kerkgenootschap geen gebruik maakt van de bevoegdheid, bedoeld in artikel 38 wordt op zijn verzoek door burgemeester en wethouders een deel van de gemeentelijke begraafplaats te zijner beschikking gesteld.*
2. *De gemeente blijft belast met het beheer, het onderhoud en de administratie. Over de inrichting, de afscheiding en het gebruik van genoemd deel der begraafplaats, alsmede over de toepassing van de artikelen 35, 43 en 44, wordt overleg gepleegd met het kerkgenootschap.*

Interpretatie en toelichting:

Wanneer de aanvrager geen bijzondere begraafplaats opricht (omdat het daarvoor bijvoorbeeld geen grond heeft kunnen verwerven), dan dient een deel van de algemene begraafplaats beschikbaar te worden gesteld aan het kerkgenootschap. Op die aparte delen is wel de begraafplaatsregelgeving van de gemeente van toepassing. Ook artikel 39 rust op een oud recht, reeds opgenomen in de Begraafwet van 1869 ²⁰.

Op twee algemene begraafplaatsen in Utrecht zijn velden ingericht voor Islamitisch begraven.

Wanneer een islamitisch geloofsgenootschap een begraafplaats wenst met eeuwige grafrust, dan is dat niet te realiseren op basis van artikel 39.

Artikel 40

1. *Voor het aanleggen of uitbreiden van de bijzondere begraafplaats wordt slechts de grond gebruikt, die daartoe door de gemeenteraad is aangewezen.*
2. *Burgemeester en wethouders kunnen maatregelen voorschrijven, welke nodig zijn teneinde de grond geschikt te maken om als begraafplaats te dienen.*
3. *Indien het kerkgenootschap geen eigenaar van de benodigde grond is, dragen burgemeester en wethouders desgevraagd zorg, dat het kerkgenootschap de grond, mede gelet op de staat, waarin deze ingevolge het tweede lid moet verkeren, op redelijke voorwaarden in eigendom kan verwerven. Kunnen burgemeester en wethouders en het kerkgenootschap niet tot overeenstemming komen, dan bepalen gedeputeerde staten op verzoek van een van hen of beide de voorwaarden.*

Interpretatie en toelichting:

De gemeenteraad moet de bestemming begraafplaats dus hebben verleend. Er mag namelijk niet worden begraven in grond die niet de bestemming begraafplaats heeft²¹.

Artikel 41

Voor het in gebruik nemen van de bijzondere begraafplaats of van een deel daarvan is de toestemming van burgemeester en wethouders nodig. Deze toestemming wordt slechts geweigerd, indien niet aan de wettelijke voorschriften is voldaan.

²⁰ Artikel 19 in de Begraafwet van 1869: "De algemeene begraafplaatsen worden zóó aangelegd, dat, op verlangen van het bestuur eener kerkelijke gemeente die geen eigen begraafplaats bezit, de lijken van de leden dier kerkelijke gemeente in een afzonderlijk, uitsluitend voor hen bestemd gedeelte kunnen worden begraven. Ieder zoodanig gedeelte heeft een afzonderlijken ingang, behoudens dat één hoofdingang, die voor de geheele begraafplaats kan dienen. De inrigting van elk dezer gedeelten wordt door het gemeentebestuur geregeld, na daarop het bestuur van de betrokken kerkelijke gemeenten te hebben gehoord."

²¹ Wet op de Lijkbezorging, artikel 23, lid 1: "Begraving geschiedt op een begraafplaats".

Artikel 42

1. *Van de besluiten van de gemeenteraad, onderscheidenlijk van burgemeester en wethouders, genomen ingevolge deze paragraaf, staat voor belanghebbenden beroep bij gedeputeerde staten open. De uitspraak van gedeputeerde staten kan door Ons worden geschorst en vernietigd wegens strijd met het recht of het algemeen belang.*
2. *Indien de gemeenteraad, onderscheidenlijk burgemeester en wethouders, nalatig blijven een besluit te nemen, bepalen gedeputeerde staten op verzoek een termijn, binnen welke zulks alsnog dient te geschieden. Is zulk een besluit voor afloop van deze termijn niet genomen, dan worden de gemeenteraad, onderscheidenlijk burgemeester en wethouders, geacht afwijzend te hebben beschikt.*

Gesloten begraafplaats

Artikel 27

1. *De houder van een begraafplaats houdt een register van alle daar begraven lijken, met een nauwkeurige aanduiding van de plaats waar zij begraven zijn.*
2. *Het in het eerste lid bedoelde register is openbaar.*
3. *Het register van een bijzondere begraafplaats wordt bij opheffing van die begraafplaats overgebracht naar het archief van de gemeente waarin die begraafplaats was gelegen.*

Artikel 43

1. *Een begraafplaats kan worden gesloten.*
2. *Voor een gemeentelijke begraafplaats nemen burgemeester en wethouders het besluit daartoe.*
3. *Van de sluiting van een andere begraafplaats wordt terstond mededeling gedaan aan burgemeester en wethouders.*

Artikel 44

Indien op een begraafplaats gedurende tien jaren geen begraafing meer heeft plaats gehad, kunnen burgemeester en wethouders de begraafplaats gesloten verklaren. De begraafplaats wordt alsdan geacht met ingang van de dag na die van de laatste begraafing te zijn gesloten. Deze dag wordt in het besluit van burgemeester en wethouders vermeld.

Artikel 46

1. *Op een gesloten begraafplaats worden geen lijken begraven.*
2. *De begraafplaats blijft, onverminderd het bepaalde in de artikelen 29-31 en 66, gedurende twintig jaren onaangeroerd liggen.*
3. *De grond mag, indien het een particulier graf betreft, met toestemming van de rechthebbende, gedurende tien jaren na afloop van de in het tweede lid genoemde termijn, of, indien toepassing is gegeven aan artikel 31, vierde lid, na afloop van de krachtens die bepaling gestelde termijn slechts tot bezaaiing of beplanting worden gebruikt, mits niet*

dieper dan 0,5 m wordt gegraven. Gedeputeerde staten kunnen vergunning verlenen tot uitgraving ter meerdere diepte.

- 4. Een particulier graf, gelegen op een gesloten begraafplaats, wordt, voor zover in het onderhoud behoorlijk wordt voorzien, onaangeroerd gelaten.*

Artikel 47

Een begraafplaats houdt op dit te zijn, indien de grond die bestemming heeft verloren en zich daarin geen graf bevindt.

BIJLAGE G: De initiatiefnemers en de Utrechtse moslimgemeenschap

In deze bijlage zijn de organisaties die actief bijdragen aan de initiatieven behandeld. Het merendeel van deze informatie is verkregen van de websites van deze organisaties. Eerst is weergegeven welke gegevens er bekend zijn over het aantal moslims in gemeente Utrecht.

G1. Aantal moslims in gemeente Utrecht

Gemeente Utrecht houdt geen gegevens bij van de inwoners en hun kerkelijke gezindte of geloofsovertuiging. Het is dus niet bekend hoeveel moslims er in Utrecht zijn. Maar daar is wel een indicatie van te geven op basis van de resultaten van landelijk onderzoek door het CBS en het SCP. Daarnaast is gebruik gemaakt van cijfers uit de BRP.

De moslimpopulatie in Nederland is zeer divers en bestaat uit vele stromingen. Van de Turkse- en Marokkaanse Nederlanders geeft 89% aan soennitisch te zijn.

Sinds 2010 bedraagt het aandeel van de Nederlandse bevolking van 15 jaar en ouder dat zich rekent tot de Islam gemiddeld 4,9%²². Er zijn 54 gemeenten waar het aandeel volwassen moslims per gemeente boven dit landelijk gemiddelde van 4.9% ligt. Dit geldt onder meer voor Utrecht, met een aandeel van 9,9%²³. Op een totaal aantal inwoners van 358.000, zijn er dan dus circa 35.000 moslims van 15 jaar en ouder in de gemeente Utrecht.

De gemeente Utrecht heeft, ten behoeve van deze startnotitie, hier zelf ook rekenkundig onderzoek naar gedaan en komt met de volgende hoeveelheden mosliminwoners, ongeacht leeftijd, in de gemeente Utrecht:

Marokkaanse moslims:	29.490
Turkse moslims:	12.188
Surinaamse moslims:	699
Somalische moslims:	<u>728</u>

Totaal: 43.105 (alle leeftijden). Dit is 12% van de bevolking.

NB: Dit is exclusief Utrechters met een migratieachtergrond uit andere islamitische landen als Afghanistan, Pakistan, Irak, Iran en Indonesië.

G2. Aantal overleden moslims uit gemeente Utrecht per jaar

Het sterftecijfer, het aantal overledenen per 1.000 inwoners per jaar, in gemeente Utrecht bedraagt circa 5,3. Dat betekent dat wordt geschat dat jaarlijks circa 230 Utrechtse moslims overlijden. Deze schatting wordt onderbouwd met de volgende geregistreerde sterfgevallen naar migratieachtergrond in gemeente Utrecht in 2018 en 2019:

²² Dit aandeel staat in de volgende verhouding ((cijfers over 2017):

niet kerkelijk:	51%
Rooms-Katholiek:	24%
Nederlands-Hervormd:	6%
Protestants:	6%
Anders (waaronder Joods en Boeddhistisch):	6%
Islam:	5%
Gereformeerd:	3%

²³ Bron: CBS, gebaseerd op de Enquête beroepsbevolking in de periode 2010 t/m 2015, waarin de vragen naar kerkelijke gezindte en bezoek aan religieuze diensten zijn opgenomen.

	<u>2018</u>	<u>2019</u>
Marokkaans:	84	92
Turks:	36	27
Surinaams/Antilliaans/Arubaans:	35	56
Overig niet-westers:	<u>26</u>	<u>39</u>
Totaal:	181	214

NB: Niet alle inwoners met een Marokkaanse, Turkse of overig niet-westerse migratieachtergrond zijn moslim.

G3. Stichting BIBIN

BIBIN staat voor Bijzondere Islamitische Begraafplaatsen In Nederland. BIBIN is in Utrecht gevestigd. Volgens de statuten van de organisatie is een eerdere bestaande stichting op 8 april 2013 gewijzigd. In deze nieuwe statuten is opgenomen:

- 2.1. De doelstelling van de stichting is: het realiseren van bijzondere islamitische begraafplaatsen met eeuwigdurend grafrecht en verder al hetgeen hiermee in de ruimste zin verband houdt, daartoe behoort en/of daartoe bevorderlijk kan zijn.
- 2.2. De stichting zet zich in voor moslims die Nederland als hun land zien en in Nederland willen worden begraven. Zij hebben de islamitische identiteit en willen – ongeacht hun afkomst – in Nederland hun eeuwige grafrust vinden.
- 2.3. De stichting tracht dit doel onder meer te bereiken door het zoeken naar geschikte locaties en met gemeenten in overleg te treden om gronden te kopen en daarop de begraafplaats(en) aan te leggen.

BIBIN streeft ernaar om de uitvaart en begrafenis conform de islamitische normen en waarden te verzorgen. Ze wil de rechten van de overledene beschermen door eeuwigdurend grafrecht te garanderen. Ook willen wij nabestaanden begeleiden gedurende het rouwproces. Verder streeft BIBIN om in Nederland begraving binnen 24 uur mogelijk te maken.

BIBIN is eigenaar / beheerder van de Islamitische begraafplaats in Zuidlaren, gemeente Tynaarlo.

Het vraagstuk van 'eeuwigheid' wordt op de website van BIBIN als volgt verwoord: *“De wettelijke term onbepaalde tijd is hetzelfde als het woord eeuwigdurend. Eeuwigdurend komt niet voor in de wet. De term eeuwigdurend wordt in de wetgeving echter niet gebruikt en daarom heeft BIBIN ook voor onbepaalde tijd gekozen. Aangezien BIBIN een eigen begraafplaats beheert, kan BIBIN de graven zo lang mogelijk in stand houden. Dit betekent dat het graf blijft bestaan zo lang de begraafplaats blijft bestaan.”*

G4. SMUO

SMUO staat voor Samenwerkingsverband Moskeeën Utrecht en Omgeving. Het samenwerkingsverband is in 2017 tot stand gekomen en het doel van de samenwerking is het bevorderen van de bestuurlijke, organisatorische, strategische en financiële samenwerking tussen moskeeën in de regio Utrecht. SMUO heeft 15 leden (15 aangesloten moskeeverenigingen), allen

met een Marokkaanse achtergrond. SMUO heeft ook een aantal informele partners, waaronder een aantal Turkse organisaties. De 15 aangesloten moskeeën zijn:

Uit Utrecht:

1. Islamitisch Cultureel Centrum Leidsche Rijn (ICCLR) / Moskee Leidsche Rijn, Pratumplaats 3
2. Islamitische Stichting Lombok / Assoenna Moskee, Justus van Maurikstraat 2
3. Moskee Essalaam / Islamitische Vereniging Hoograven, Camminghaplantsoen 50a
4. Moskee Sayidina Ibrahim / Islamitische Vereniging Kanaleneiland, Attleeplantsoen 37
5. Moskee Abi Bakr Issiddik, Berlagestraat 100

Niet uit Utrecht:

6. Moskee Stichting El Moslimen El Matakline Zeist
7. Moskee / Islamitisch Cultureel Centrum Woerden
8. Moskee Leerdam / Marokkaans-Islamitische vereniging El Mouahidine Leerdam
9. Moskee An-Noer / Marokkaanse vereniging Barneveld
10. Moskee Nasser Veenendaal
11. Moskee Siraat / Islamitisch Cultureel en Educatief Centrum Sirat Nieuwegein
12. Moskee Arrahman / Islamitisch Cultureel Centrum / Vereniging de Marokkaanse Islamitische gemeenschap De Bilt / Bilthoven
13. Moskee Houten / Stichting Islamitisch Cultureel Centrum Houten
14. Moskee Al-Hady Nabawi / Islamitische vereniging Vianen
15. Moskee Annasr / Islamitische Stichting Annasr Driebergen-Rijsenburg

De partners van SMUO zijn:

- Stichting Mescidi Aksa Milli Gorus Utrecht.
De stichting werkt samen of is onderdeel van de landelijke sociaal-religieuze stichting Milli Görüs Arafat (uitvaartorganisatie), die met SMUO samenwerkt in het realiseren van een Islamitische begraafplaats.
- Islamitisch Cultureel Centrum Moskee Omar al Farouk
Winterboeidreef in Utrecht.
- Stichting Diyanet (deze Turkse stichting is gekoppeld / verweven met de Ulu Camii Moskee)
Islamitische Stichting Nederland
Javastraat 2
2585 AM Den Haag
070-362 44 81
info@diyanet.nl

G5. De moskeeën in Utrecht

1. Ulu Camii Moskee, Moskeplein 89 (Turks)
2. Omar-Al-Farouk Moskee (vml. RK Emmauskerk), Winterboeidreef 2 (Marokkaans)
3. Mescid-i Aksa Moskee (Turks)
4. Abi Bakr Assadik Moskee
5. Sayidina Ibrahim Moskee, Attleeplantsoen 37
6. El Fath Moskee, Bemuurde Weerd Oostzijde 23BIS
7. Eyüb Sultan Moskee, Eisenhowerlaan 85

8. Eyüb Sultan Moskee, Bernadottelaan 3
9. Indonesia Moskee SGB, De Bazelstraat 31
10. Moskee Essalaam, Camminghaplantsoen 50
11. Milli Görüş Moskee, Ondiep
12. Assoenna Moskee, Justus van Maurikstraat 2

BIJLAGE H: Projectbrief en Intentieverklaringen SMUO en partners

BIJLAGE I: Introductie en Ondernemersplan BIBIN

BIJLAGE J: Situatie bij andere gemeenten

Hieronder is van een aantal gemeenten - in alfabetische volgorde - de situatie weergegeven inzake het verzoek om te komen tot een Islamitische begraafplaats. Het doel van deze weergave is niet om een compleet beeld te schetsen, maar om gebruik te maken van ervaringen.

Almere

In Almere ligt de eerste Islamitische begraafplaats van Nederland²⁴. Deze is in de zomer van 2007 in gebruik genomen. De gemeente Almere heeft toen, voor de schappelijke prijs van € 5/ m², een deel van de algemene begraafplaats aan een Surinaams-Islamitische stichting verkocht. Het terrein is daarmee volledig eigendom van deze stichting en daarmee is de Islamitische begraafplaats volledig particulier. In de recente coronacrisis is de begraafplaats in een hoog tempo gebruikt. Momenteel voert deze stichting daarom gesprekken met de gemeente voor een uitbreiding (een tweede plaatselijke Islamitische begraafplaats). Daarnaast hebben andere Islamitische organisaties zich bij de gemeente gemeld met het verzoek om mee te werken met het stichten van een (andere) eigen Islamitische begraafplaats in Almere.

De gemeente geeft aan dat het, op basis van de ervaringen tot op heden, daarbij de insteek hanteert dat de grondprijs reëel dient te zijn (en daarmee significant hoger dan in 2007), conform het vastgestelde grondprijzenbeleid. Daarnaast wil de gemeente graag afspraken maken over de inrichting en de kwaliteit van het onderhoudsniveau. De gemeente wenst nu bijvoorbeeld dat de bestaande Islamitische begraafplaats aan het zicht wordt onttrokken van bezoekers aan de algemene begraafplaats en het passerend verkeer op het langs gelegen openbare fietspad.

Amersfoort en Barneveld

De gemeenten Amersfoort en Barneveld werken met de gezamenlijke moskeeën een plan uit om op de grote begraafplaats Rusthof een deel van het beschikbare terrein in gebruik te nemen voor Islamitische begravingen. In het plan wordt er naar gestreefd om een stichting op te richten die de grafrechten en de grafbedekkingen beheert, zodat deze zo lang mogelijk in stand worden gehouden.

Amsterdam

Gemeente Amsterdam is door meerdere initiatiefnemers vanuit de moslimgemeenschap benaderd. De gemeente beschouwt de vraag als urgent, maar ook als complex. De strategie en aanpak van de initiatiefnemers onderling is divers. Vanuit deze diversiteit en complexiteit hanteert de gemeente een brede en uitgebreide aanpak. De doorlooptijd is geraamd op 1 jaar. Daaruit volgt een brede verkenning, waarin ook de Joodse gemeenschap en de mogelijkheid op een natuurbegraafplaats worden betrokken.

In de brede verkenningfase is vooralsnog geconstateerd en bestuurlijk de voorkeur uitgesproken dat, vanwege de schaarse beschikbare ruimte (er is een grote druk op de stad) en het risico op precedentwerking, de oplossing wordt gevonden binnen de bestaande kaders en voorzieningen. Er

²⁴ Islamitische begraafplaats "Raza Ul Mawa", Kruidenweg 3 in Almere Stad.

wordt dus gezocht naar een invulling van de behoefte binnen het areaal bestaande begraafplaatsen. Daarbinnen is vooralsnog ruim voldoende begraafcapaciteit.

De uitkomst van het advies aan het gemeentebestuur is dat de mogelijkheid van een grafrecht voor onbepaalde tijd wordt toegevoegd aan de verordening. Ook het onderhoud wordt daarbij eenmalig voor onbepaalde tijd afgekocht. Deze regelgeving wordt voorbehouden aan inwoners van de gemeente Amsterdam, maar niet alleen voor moslims. Er komen meerdere aparte vakken op de begraafplaats voor de diverse geloofsovertuigingen. De graven die zijn uitgegeven voor onbepaalde tijd, blijven bestaan tot het moment dat de begraafplaats wordt opgeheven. Er is dus geen intentie om de graven op termijn te ruimen.

Arnhem

Het recente verzoek tot een Islamitische begraafplaats is in de gemeenteraad behandeld en daarbij is een motie aangenomen. De strekking van de motie is dat begraven voor onbepaalde tijd mogelijk zou moeten zijn/gaan worden voor alle geloofsgemeenschappen, dus niet voorbehouden aan moslims, op begraafplaats Moscowa. De Islamitische vereniging die het verzoek heeft ingediend gaat zich daarover beraden.

Den Haag

De lijn van de gemeente Den Haag op het recente verzoek om een Islamitische begraafplaats te realiseren is:

- Het is mogelijk om op de gemeentelijke begraafplaatsen Westduin en Kerkhoflaan op islamitische akkers (maar ook op andere akkers) voor onbepaalde tijd begraven te worden. Zolang er een rechthebbende is en het graf wordt onderhouden blijft het graf bestaan. Bij de gemeentelijke begraafplaatsen wordt de onderhoudsbijdrage jaarlijks of in termijn van 10 jaar gevraagd. Om nabestaanden te ontlasten kan een stichting worden ingezet om het hebben van een rechthebbende op lange termijn en het plegen en betalen van onderhoud te borgen.
- Er is geen ruimte voor een nieuwe begraafplaats met eeuwige grafurust binnen de gemeentegrenzen. Dit kan op lange termijn ruimtegebrek genereren.
- De gemeente Den Haag faciliteert de zoektocht in de regio door haar netwerk in te zetten. De initiatiefnemers hebben de verantwoordelijkheid. Hoe het faciliteren vorm krijgt is nog niet bestuurlijk vastgesteld.

Rotterdam

In het Coalitieakkoord 2018 van de gemeente Rotterdam is opgenomen dat wordt gezocht naar mogelijkheden voor een (particuliere) Islamitische begraafplaats en naar mogelijkheden om uitvaartrituelen van bijvoorbeeld de Hindoestaanse gemeenschap structureel mogelijk te maken. Het initiatief hiervoor is uit 2016, op basis van een verzoek van de raadsfracties PvdA en de partij Nida. Daarnaast heeft de initiatiefgroep Islamitische begraafplaats een rapport uitgebracht waarin zij pleit voor realisering van een specifieke Islamitische begraafplaats in Rotterdam. Hiertoe is op 26 maart

2019, in opdracht van wethouder Wijbenga, een Taskforce²⁵ opgericht, bestaande uit vertegenwoordigingen met christelijke, islamitische, hindoeïstische en joodse achtergrond, uit de gemeente Rotterdam, uit de Initiatiefgroep Islamitische Begraafplaats, uit het Platform Levensbeschouwelijke en Religieuze organisaties en uit Stichting Platform Islamitische Organisaties Rijnmond (SPIOR). De Taskforce:

1. verkent de behoeften en wensen van diverse geloofsgemeenschappen aan het houden van uitvaarten conform hun eigen cultuur, tradities en gebruiken;
2. verkent de eventuele discrepantie tussen die behoeften/ wensen en de mogelijkheden die er al zijn op de huidige begraafplaatsen en crematoria in Rotterdam;
3. doet eind 2019 aanbevelingen aan de wethouder om deze discrepantie op te heffen, en verwerkt in die aanbeveling praktische aspecten als regelgeving, verantwoordelijkheden (initiatief, eigendom, financiering, beheer, et cetera) en locaties.

Momenteel spelen er in gemeente Rotterdam twee processen. Ten eerste is door Stadsbeheer de verordening geactualiseerd met de uitbreiding per 1 april 2020 voor de uitgifte van graven voor onbepaalde tijd op de algemene begraafplaatsen. Onderdeel van de kosten daarvoor is de afkoop van het grafonderhoud door de gemeente, voor de duur van 99 jaar. Deze kan na 99 jaar worden verlengd. Er is daarmee dus wel een levende rechthebbende vereist. Het onderhoud aan de grafbedekking wordt uitgevoerd door de gemeente, om er voor te zorgen dat het ook daadwerkelijk gebeurt. Wanneer dit onderhoud na 99 jaar niet wordt afgekocht zal, naar verwachting, het graf bovengronds worden geruimd. De graven voor onbepaalde tijd zijn voor iedereen beschikbaar en beperken zich niet tot een specifiek grafvak op de begraafplaats.

Daarnaast heeft Stadsontwikkeling een actieve zoektocht uitgevoerd naar (gemeentelijk of particuliere) grond voor een Islamitische begraafplaats. Daaruit is een terrein van 3 hectare braakliggend gemeentegrond als optie naar voren gekomen, gelegen naast de bestaande algemene Zuiderbegraafplaats in Rotterdam-Zuidwijk. Het college heeft in oktober 2020 het plan aan de raad aangeboden. De vervolgstap is een haalbaarheidsonderzoek waar het college een jaar voor heeft uitgetrokken. Enkele kenmerken van het huidige idee zijn:

- Alhoewel de gemeente het beleid van gronduitgifte in erfpacht hanteert, wordt in dit specifieke geval de grond door de gemeente vooralsnog aan de moslimorganisatie te koop aangeboden. Dit is de wens van de initiatiefnemer. Bovendien geeft de gemeente aan dat vanuit een erfpachtconstructie 'eeuwigdurend' niet kan worden gegarandeerd. In het nog uit te voeren haalbaarheidsonderzoek wordt dit nader bepaald. De verkoop wordt naar verwachting binnen twee jaar gerealiseerd. De prijs moet nog worden vastgesteld, maar zal naar de inschatting van de initiatiefnemer € 2 tot 3 miljoen bedragen.
- In deze opzet is de initiatiefnemer geheel zelfstandig en wordt er niet toegewerkt naar een samenwerking met de gemeente. Naast de koop draagt de initiatiefnemer de zorg voor de ingebruikname van het terrein, de inrichting, de exploitatie, het beheer en het onderhoud. Een technisch aandachtspunt is de hoge grondwaterstand (een stoffelijk overschot moet in droge grond, boven de grondwaterspiegel, worden begraven).
- De locatie biedt plaats voor ruim 3.000 graven, van gemiddeld 10 m² elk.
- De verwachting is dat de begraafplaats pas over 100 jaar vol is, gelet op het sterftecijfer van de moslimgemeenschap in de regio.

²⁵ Bron: "Feel at Home", Taskforce Begraven en Cremeren voor alle Rotterdammers.

- In aansluiting op dit collegebesluit van oktober 2020 volgt een proces van technisch haalbaarheidsonderzoek, een financiële toets naar de fondsen, het opstellen van privaatrechtelijke afspraken over enerzijds de aanleg en de inrichting en anderzijds het beheer en onderhoud. Na definitieve besluitvorming door college of raad volgt de realisatie.
- Bij mogelijk faillissement van de initiatiefnemer of om een andere beëindigingsreden, zal de grond waarschijnlijk weer in handen van de gemeente komen.

Tynaarlo

In de Drentse plaats Zuidlaren (gemeente Tynaarlo) ligt de tweede Islamitische begraafplaats van Nederland²⁶. Deze is in eigendom en exploitatie van BIBIN en in april 2020 is de eerste begraafplaats uitgevoerd. BIBIN geeft algemene graven voor onbepaalde tijd uit. BIBIN is daarmee beheerder van de graven, niet de nabestaanden. Mede door de inzet van vrijwilligers zijn de (eenmalige) kosten voor begraafplaats van € 2.715 laag. Daarin zijn de betonnen grafkelder, het begraven, een eenvoudige grafbedekking, het onderhoud en het (administratie)beheer inbegrepen. Er zijn geen keuzemogelijkheden voor de nabestaanden voor de locatie van het graf (deze worden in volgorde uitgegeven), de wijze van begraven en de grafbedekking.

De locatie heeft al sinds 1968 de bestemming begraafplaats en omstreeks 2004/ 2005 is bij de gemeente het verzoek ingediend om het terrein in gebruik te nemen als begraafplaats. Dit verzoek is in 2009 door de gemeente ingewilligd. Het is daarna in gebruik genomen als de particuliere begraafplaats “Lits de Feniks”, in eigendom van een Amsterdamse ondernemer die het doel had een extravagante begraafplaats te exploiteren voor welgestelden die op een speciale manier begraven wilden worden. Dit werd geen succes. Aansluitend is er contact geweest met BIBIN, die de particuliere begraafplaats in het voorjaar van 2020 heeft gekocht. BIBIN geeft aan dat de kosten hiervoor volledig uit giften zijn betaald. Deze externe financiering kwam door de coronacrisis in een stroomversnelling.

De gemeente heeft daarbij in het voorjaar van 2020, mede op verzoek van aanwonenden, uitgezocht of de transactie juridisch mogelijk is. Dit bleek het geval en het college benadrukt het standpunt dat het niet uitmaakt wie er begraaft als het maar voldoet aan de wet en regelgeving.

Omdat dit de tweede Islamitische begraafplaats van Nederland is én als gevolg van de coronamaatregelen, is het tempo waarin gebruik wordt gemaakt van de begraafplaats hoog. Op het moment van schrijven wordt door BIBIN en RTV Drenthe gemeld dat er in november 2020 pieken zijn van 6 begravingen per dag. Er worden moslims uit heel Nederland en uit Duitsland en België begraven. De totale begraafcapaciteit bedraagt volgens BIBIN 1.400 tot 1.700 graven. In het huidige tempo zal de begraafplaats snel vol zijn. De gemeente en BIBIN hadden niet gerekend op dit hoge tempo, er is gerekend met voldoende begraafcapaciteit voor de komende decennia. De gemeente Tynaarlo hoopt en verwacht dat het westen van Nederland (de Randstad) hierin dan ook actie onderneemt en dat er meer Islamitische begraafplaatsen komen.

Er zijn tussen BIBIN en de gemeente Tynaarlo geen afspraken gemaakt over de inrichting of het onderhoud. Er is wel een afspraak gemaakt over het gebruik van de parkeergelegenheid op de algemene begraafplaats iets verderop. En er loopt nog een vergunningaanvraag voor het realiseren van een bouwwerk (voor koeling) op de begraafplaats. De gemeente heeft geen contact met de betrokken moskeeën, de dichtstbijzijnde staan in Assen, Groningen en Hoogeveen. Het valt de

²⁶ Annerweg 27A, Zuidlaren.

gemeente op dat het ruimtegebruik op de begraafplaats wordt 'gemaximaliseerd' (de onderlinge afstand tussen de graven is minimaal).

Het is de verwachting dat op de lange termijn, wanneer de begraafplaats zo mogelijk in onbruik vervalt en de meest dichtbijgelegen moskeeën niet de beheerzorg op zich nemen, het eigendom van het terrein overgaat naar de gemeente. Daar zijn geen afspraken over gemaakt, maar dit volgt de logica dat de administratie - conform wettelijke bepaling - dan overgaat naar de gemeente. Dat betekent dat de kans bestaat dat, bij overdracht van eigendom, de graven worden geruimd en het terrein een andere bestemming of gebruik krijgt.